

Εισαγωγή

Κριτική θεωρία και σεξουαλικότητα

Ειρήνη Αβραμοπούλου - Άσπα Χαλκίδου

1. Αντι-κείμενα σεξουαλικότητας: Επιστημολογικά ζητήματα

Πώς μπορεί η σεξουαλικότητα να αποτελέσει ένα κρίσιμο και κριτικό ζωντανό αρχείο συσσώρευσης γνώσης; Ή, αλλιώς, τι είναι αυτό που θα μπορούσε να θεωρηθεί «αποδεικτικό στοιχείο» της βιωμένης γνώσης του σώματος τη στιγμή που η καταγραφή της αρνείται τόσο την αιτιακότητα των συμβάντων, την αιτιολογική και τελεολογική χρονικότητα και γεγονικότητα, όσο και τον θετικισμό της αρχειοθέτησης; Με λίγα λόγια, από πού προέρχεται ο «πυρετός του αρχείου» (Ντεριντά 1996) ή η «αναταραχή» του (Παπανικολάου 2018) στις σπουδές της σεξουαλικότητας και πώς μετατρέπεται αυτό το αρχείο σε παιδαγωγικό εργαλείο κριτικής σκέψης, δράσης και αναστοχασμού;

Καθόλου τυχαία, τα παραπάνω ερωτήματα καθόρισαν εξαρχής τον προβληματισμό μας σε σχέση με την ανάγκη που μας δημιουργήθηκε να διηγηθούμε, με τα κείμενα του παρόντος τόμου, «ιστορίες» σεξουαλικότητας ως «ιστορίες» κριτικής θεωρίας, ενώ γνωρίζουμε ότι αυτή η διαδικασία δεν μπορεί να αναφέρεται απλά σε «γεγονότα» ή σε σχολές σκέψης ως εάν να πρόκειται για μια απλή καταγραφή και ταξινόμηση εμπειριών. Ταυτόχρονα, οι ιστορίες αυτές δεν μπορούν να μη λαμβάνουν υπόψη και τα ίδια τα υποκείμενα που τις συνδιαμορφώνουν, αλλά και τα ίχνη ή τα θραύσματα που αφήνουν πίσω τους καταπιεσμένες και ανομολόγητες επιθυμίες, λογοκριμένες και απαγορευμένες πρακτικές και αμφιθυμικές απολαύσεις – ακόμα και στον ίδιο τον ακαδημαϊκό χώρο, όπου οι σπουδές σεξουαλικότητας έχουν αντιμετωπιστεί με μεγάλη καχυποψία (Irvine 2014). Με άλλα λόγια, τόσο οι ίδιες οι ιστορίες όσο και το εύθραυστο και κριτικό αρχείο που συγκροτούν δεν είναι μια ουδέτερη διαδικασία, αλλά ούτε και εμείς μπορούμε να παραμείνουμε ουδέτερες απέναντί τους, όπως εύστοχα έχει επισημάνει και η Κλερ Χέμινγκς [Clare Hemmings] (2011: 5). Εξάλλου, το βιβλίο γεννήθηκε από μια έντονη επιθυμία για συνομιλία, συνύπαρξη και

συνδιαμόρφωση που συχνά διακρίνει την επιστημονική διερεύνηση, και κυρίως τη δυναμική της υπόσχεση πως μέσα από αυτές τις διαδικασίες γινόμαστε εύπλαστοι/ες σε νέα λεξιλόγια σκέψης και ευφραδείς σε άλλα συντακτικά και γραμματικές ανάλυσης, και κατά αυτόν τον τρόπο παραμένουμε ανοιχτ@ στη δυνατότητα της θεωρίας να μας συν-γκινεί, δηλαδή, να κινητοποιεί εκ νέου την επιθυμία μας να αγγίξουμε κάτι άλλο πέρα από αυτό που ήδη γνωρίζουμε.

Επομένως, όταν ξεκινήσαμε να συγκεντρώνουμε τα Αντι-κείμενα της σεξουαλικότητας, τα κείμενα δηλαδή που συναντιούνται στις σελίδες αυτού του τόμου, αντιλαμβανόμαστε την ίδια τη διαδικασία της επιλογής και συνάθροισής τους σαν μια «χειρονομία» (παιδαγωγικής) αρχειοθέτησης ενός πυκνού στιγμιότυπου από το «παρόν» της επιστημονικής παραγωγής γνώσης για τη σεξουαλικότητα, το οποίο ενώ είναι ήδη στοιχειωμένο (Ραπανικολαου 2018· Παπανικολάου και Σαμπατακάκης 2020) μας προ(σ)καλεί ταυτόχρονα να ανακαλύψουμε και νέους ορίζοντες σκέψης, αντίληψης, συγκίνησης και συνύπαρξης.

Πρακτικά, σε πρώτο επίπεδο, δεδομένου πως τα κείμενα αυτά συνδέουν τα διαφορετικά διεπιστημονικά σταυροδρόμια των κοινωνικών, ανθρωπιστικών, πολιτικών και φυσικών επιστημών με τις σπουδές φύλου και σεξουαλικότητας, τη φεμινιστική φιλοσοφία, τις μαύρες σπουδές, τις λεσβιακές και γκέι θεωρίες, την κουίρ θεωρία, και τις διεθνικές σπουδές σεξουαλικότητας, αυτή η «χειρονομία» αρχειοθέτησης είναι αναπόφευκτα επιλεκτική και θραυσματική, ενώ δεν μπορεί παρά να είναι και διαμεσολαβημένη από την ιστορικότητα και τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που την παράγουν. Ωστόσο, παραμένει ενδεικτική του πώς το τοπίο της έρευνας για τη σεξουαλικότητα έχει πλέον αναμφισβήτητα διαμορφωθεί όχι σαν ιδιοκτησιακό αντικείμενο περικόλειστης μελέτης ορισμένων ηγεμονικών επιστημονικών λόγων για το σεξ, που «παραδοσιακά» εφάπτονται με τον χώρο της ιατρικής και της ψυχικής υγείας (Καντσά 2010)¹ και εμποτίζουν τους λόγους και τις πρακτικές της επιστήμης του δικαίου (Βιτώρος 2008),² αλλά ακριβώς το αντίθετο. Δηλαδή, η σεξουαλικότητα προσφέρεται ως αναλυτικό πεδίο (ή και πεδίο που προσφέρει αναλυτικές κατηγορίες), καθώς οι έρευνες και οι θεωρίες που αναπτύσσονται σχετικά με το γνωστικό αυτό αντικείμενο διαμορφώνουν μια «διανοητική επικράτεια» (Βαρίκα 2009: 21)

1. Η Καντσά (2010), εξετάζοντας τις διαφορετικές διαδικασίες μεθοριοποίησης του γνωστικού αντικείμενου της σεξουαλικότητας στο ελληνικό πανεπιστήμιο, οι οποίες κινούνται από την υποτίμηση και απαξία μέχρι την εξωτικοποίηση, πολύ σημαντικά αναφέρει πως «οι περιπτώσεις στις οποίες αναγνωρίζεται ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης, άξιο ακαδημαϊκής ενασχόλησης, αφορούν κυρίως τον χώρο της ιατρικής και της ψυχικής υγείας, αποκαλύπτοντας έτσι την καταγωγή του επιστημονικού ενδιαφέροντος για τη μελέτη της σεξουαλικότητας στα τέλη του 19ου αιώνα και τη σύνδεσή του με θέματα ιατρικής, υγείας, αναπαραγωγής».

2. Ο Βιτώρος (2008) έχει επιχειρήσει μια διαχρονική επισκόπηση του ελληνικού δικαίου με σκοπό να διαπιστώσει ενδεχόμενες μεταβολές στη νομική πρόσληψη της σεξουαλικότητας. Εξετάζοντας τα ταξινομητικά και εννοιολογικά σχήματα που υιοθετεί το ελληνικό δίκαιο κατά την παραγωγή των ρυθμίσεών του για τη σεξουαλική συμπεριφορά, ο Βιτώρος διαπιστώνει έναν νομικό αρνητισμό απέναντι στη σεξουαλικότητα, που, όπως ο ίδιος παρατηρεί, μαρτυρά την «επιστημονική» καταγωγή των αντιλήψεων του δικαίου από τον χώρο της ευρύτερης ιατρικής και ψυχολογίας.

σκέψης και γνώσης που διασχίζει τα όρια των επιστημονικών κλάδων και των γνωστικών πεδίων. Εξ ου και τα πορώδη σύνορα που δημιουργούνται, ευνοούν τη διεπιστημονική συν-πλοκή και αντιστέκονται σε αυτό που η Ελένη Βαρίκα έχει εύστοχα ονομάσει μεθοδολογικούς και επιστημολογικούς πατριωτισμούς (Βαρίκα όπ.π.).

Ταυτόχρονα, τα κείμενα του τόμου αντλούν επιστημολογικά και μεθοδολογικά εργαλεία που εναντιώνονται σε αυτό που η Καθ Γουέστον [Kath Weston] αποκάλεσε «εθνοχαρτογραφική μέθοδος», κάνοντας έκκληση ήδη από τη δεκαετία του 1990 για την επανασύνδεση του πεδίου με τη θεωρία στις γκέι και λεσβιακές σπουδές, στην κοινωνική ανθρωπολογία, όπως και σε άλλες επιστήμες, καθώς η προτεραιότητα που είχε δοθεί ως τότε στην αναζήτηση «στοιχείων» και μετέπειτα στην ερμηνεία των πρακτικών θεωρήθηκε ορθώς προβληματική και ανεπαρκής (1993: 344). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Κώστας Γιαννακόπουλος (2006), σε έναν σημαντικό συλλογικό τόμο που για πρώτη φορά εισάγει «ιστορίες σεξουαλικότητας» ως αντικείμενο μελέτης της κοινωνικής ανθρωπολογίας στην Ελλάδα, η πρώιμη ανθρωπολογική έρευνα, όπως και άλλοι κλάδοι, χαρακτηρίζονταν από έναν κοσμοπολιτισμό που στόχευε στην κατάδειξη της πολιτισμικής ποικιλομορφίας της σεξουαλικής έκφρασης σε διαφορετικά μέρη του κόσμου.

Το αντι-θεωρητικό αυτό ρεύμα στον ακαδημαϊκό χώρο, που φλέρταρε επικίνδυνα με έναν άδπλο εθνοκεντρισμό, ταυτόχρονα ουδετεροποιούσε και άρα αποπολιτικοποιούσε ταυτότητες και πρακτικές που εναντιώνονταν σε ηγεμονικά και κανονικοποιητικά σχήματα. Ήδη από τη δεκαετία του 1970 και του 1980, η κριτική που ασκήθηκε μέσα από την επίδραση του ακτιβιστικού και ακαδημαϊκού φεμινισμού στις σπουδές φύλου έπαιξε καίριο ρόλο. Ενώ αρχικά δόθηκε έμφαση στο προσωπικό βίωμα ως στρατηγική προτεραιότητα, ταυτόχρονα ασκήθηκε έντονη κριτική στην οντολογία και την ουσιοποίηση των ταυτοτήτων που διέκριναν ως τότε τις λεγόμενες «γυναικείες σπουδές», όπως και στην αντίληψη ότι το φύλο τοποθετείται πάνω σε βιολογικούς δυϊσμούς (Αθανασίου 2006). Και ενώ πλέον «το φύλο εκλαμβάνεται ως έθος, δηλαδή ως ιστορικά τοποθετημένο και κοινωνικά οριοθετημένο πεδίο περιορισμών και δυνατοτήτων», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Αθηνά Αθανασίου (2006: 26), ειδικά μέσα από τα θεωρητικά εργαλεία που προσέφερε η ψυχανάλυση, η φαινομενολογία και ο μεταδομισμός, οι σπουδές σεξουαλικότητας, υπό τις ίδιες θεωρητικές επήρειες, ανέδειξαν στην πράξη την κρίσιμη ανάγκη να απομακρυνθούμε από την απλή καταγραφή της εμπειρίας και να στραφούμε επιστημολογικά και μεθοδολογικά σε νέα ερωτήματα και προβληματισμούς μέσα από την εστίαση στην κατασκευή της υποκειμενικότητας, στις θεωρίες υποκειμενικοποίησης και εξουσίας, όπως και στην υλικότητα του σώματος αλλά και στην πολιτική παραγωγή της καθημερινότητας ως διευρυμένα πεδία διαπραγμάτευσης διεκδικήσεων, αυτοπροσδιορισμών και συν-αισθηματικών επιτελέσεων (βλ. Αβραμοπούλου 2018).

Επομένως, με τον τίτλο του τόμου αυτού, δηλαδή με τη χρήση του όρου *Αντι-κείμενα σεξουαλικότητας*, ο στόχος μας είναι διττός. Από τη μια, η χρήση της πρόθεσης αντί- είναι δηλωτική ενός προσανατολισμού: υποδηλώνει, δηλαδή, την κίνηση ή την

κατεύθυνση μιας κριτικής διαδικασίας, ή, αλλιώς, την ανάγκη και επιθυμία εμπλοκής μας με κριτικά επιστημολογικά και μεθοδολογικά ερωτήματα που ενίστανται ή αντιστέκονται σε εύκολα και εύπεπτα νοήματα που έχουν στοιχειώσει το παρόν μας. Από την άλλη, ο τίτλος αυτός έχει στόχο να στρέψει ταυτόχρονα την προσοχή μας στα «υλικά» που παράγει και από τα οποία παράγεται η ίδια η σεξουαλικότητα, ανοίγοντας δημιουργικά ερωτήματα συσχέτισης ύλης, γνώσης, συν-αισθήματος και σάρκας, ενώ παράλληλα προσφέρεται και ο ίδιος ο τόμος ως μια αντίστοιχη απορπτική συνάθροιση.

Πιο αναλυτικά, καταρχάς, ο όρος *Αντι-κείμενα* θέτει ένα πλαίσιο διερώτησης σχετικά με το τι «κείμενα» για τη σεξουαλικότητα παράγονται από διαφορετικές επιστημονικές πειθαρχίες που στοιχειώνουν αυτόν τον κλάδο έρευνας και ενώ η ανάγκη εμπλοκής της σεξουαλικότητας με την κριτική θεωρία παραμένει κεντρικό διακύβευμα επανανοηματοδότησης της κρίσιμης διασύνδεσης του παρόντος με τις πολιτικές που (ανα)παράγουν το κοινωνικό πεδίο μέσα από κανονιστικά πρότυπα. Αν η κριτική «ως μια ηθική πρακτική που στερεί τις νόρμες από την οντολογική τους θεμελίωση (...) είναι στο επίκεντρο της διδασκαλίας της σεξουαλικότητας», όπως αναφέρει με οξυδέρκεια η Αθηνά Αθανασίου (2009: 213), τότε αντιλαμβανόμαστε, όπως ήδη αναφέραμε, ότι οι νόρμες δεν διαποτίζουν μόνο τη ζωή και τα αφηγήματα των ανθρώπων που «συναντιούνται» στο πεδίο, το αρχείο ή τις πηγές της έρευνας, αλλά επίσης ενσταλάζονται σε επιστημονικές αντιλήψεις σχετικά με το τι αναγνωρίζεται ως πεδίο, πηγή και αρχείο, εξουσιοδοτώντας ορισμένα πεδία, αντικείμενα και μεθοδολογίες έρευνας ως άξια να παράγουν γνώση (σε αντίθεση με κάποια άλλα). Αυτή η ιεραρχική εξουσιοδότηση του τι λογίζεται (α)κατάλληλη επιστημονική γνώση, συμπαρασύρει μαζί κοινότητες, υποκειμενικότητες και σχεσιακότητες που συσσωρεύονται γύρω από γνωστικά πεδία και τα αντικείμενά τους, ενώ αναδύονται μέσα από τις πηγές ή και δημιουργούν τα αρχεία. Αυτή η διαδικασία μας καλεί εν ολίγοις να αναμετρηθούμε με το τι λογίζεται ευρύτερα ως «επιστημονικότητα», καθώς και με τις ιδιαίτερες συνθήκες και πολύπλοκες διαδικασίες που διαμορφώνουν την παραγωγή ακαδημαϊκής γνώσης σε διαφορετικά γεωπολιτικά συμφραζόμενα (από τις συνθήκες ακαδημαϊκής εργασίας, τη διδασκαλία, τις κρατικές πολιτικές για την κατανομή της διαθέσιμης ερευνητικής χρηματοδότησης και τις πολιτικές δημοσίευσης των επιστημονικών περιοδικών) και στις οποίες οι σύγχρονες μελέτες για τη σεξουαλικότητα είναι αναντίρρητα προσδεδεμένες (Pereira 2017· βλ. επίσης Φέργκιουσον, και Χάμοντς στον παρόντα τόμο). Για την Τζούντιθ Μπάτλερ η κριτική εργασία έχει σκοπό να «εκθέτει τα όρια της ιστορικής διάταξης των πραγμάτων, τον επιστημολογικό και οντολογικό ορίζοντα μέσα στον οποίο αναδύονται τα υποκείμενα, το πώς οι νόρμες είναι επενδεδυμένες με εξουσία και απείθεια» (Μπάτλερ 2009: 33). Εξ ου και αναρωτιόμαστε: Πώς η κριτική γίνεται εργασία στην ερευνητική πράξη; Πώς ένας τέτοιος θεωρητικός προσανατολισμός ενσαρκώνεται στο κείμενο; Όπως και τι «χώρος» αντί-στασης ανοίγεται, αλλά και πώς μέσα από αυτές τις αντι-στάσεις μπορούμε να φανταστούμε άλλους «χώρους»;

Τα κείμενα του παρόντος τόμου μετατρέπονται σε *αντι-κείμενα* καθώς θέτουν ρητά ή άρρητα τα παραπάνω ερωτήματα, ενώ μας καλούν σε εγρήγορη σχετικά με τις ετεροκανονικές, αποικιοκρατικές, οριενταλιστικές και άλλες νόρμες που διαχέονται αθόρυβα και γι' αυτό επιτυχημένα, διαπερνώντας τα έμφυλα και σεξουαλικά σώματα των ανθρώπων [των ερευνητ(ρι)ών και των συνομιλητ(ρι)ών τους], ενώ ενσταλάζονται άρρητα στο κοινωνικό πεδίο οργανώνοντας ιεραρχικά το θεωρητικό σώμα της παραγωγής γνώσης, εντός και εκτός της ακαδημίας. Εξ ου και οι συγγραφείς του τόμου φτιάχνουν κριτική θεωρία μέσα από διαφορετικές διαδρομές, διαπραγματευόμενες τους ιδιαίτερους τρόπους με τους οποίους κάθε πειθαρχία αναμετρείται με τα κυρίαρχα συστήματα σεξουαλικών, έμφυλων, φυλετικοποιημένων και άλλων αξιών στο κοινωνικό πεδίο.

Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, μέσα από τη μεθοδική αμφισβήτηση και αναδιοργάνωση του περιεχομένου των ίδιων των κεντρικών αναλυτικών κατηγοριών που έχουν κινητοποιήσει για να οργανώσουν την έρευνά τους (π.χ. εμπειρία, ταυτότητα, πολιτότητα, κοινότητα, σώμα, πρακτική, βιολογία, φυλή, επιθυμία κ.ο.κ.).³ Συμβαίνει, ταυτόχρονα, όταν αναδεικνύουν τους ρητούς και άρρητους μηχανισμούς αναπαραγωγής της «επιστημικής» και «αρχεϊακής βίας»⁴ και τους τρόπους με τους οποίους έχουν διαμορφώσει δομικά όχι μόνο το περιεχόμενο της έρευνας, αλλά και τις ίδιες τις διαδικασίες παραγωγής γνώσης.

Ως εκ τούτου, και ο όρος «κριτικές θεωρίες» έχει τη σημασία ενός προσανατολισμού, μεθοδολογικού και επιστημολογικού, που διαπνέει και συνδέει τις, κατά τα άλλα, πολύ διαφορετικές μελέτες που συνθέτουν το θεωρητικό σώμα του τόμου. Δεν αναφέρεται στην αλλόκοτη, κουίρ, kinky, εξωτικοποιημένη, στιγματισμένη, στρέιτ, μπάι, λεσβιακή ή όποια άλλη σεξουαλικότητα των υποκειμένων που συμπεριλαμβάνονται στις σελίδες του βιβλίου. Η λέξη «κριτικές» στις θεωρίες της σεξουαλικότητας αναφέρεται στη μετατόπιση της διακύβευσης της έρευνας από την απλή συμπερίληψη των «άλλων» της σεξουαλικότητας προς την επιστημολογική μετατόπιση που είναι δυνατόν να φέρει μαζί της αυτή η συμπερίληψη (Αθανασίου 2010· βλ. και Χαλκίδου 2015: 58-67). Αυτή η κίνηση από την αριθμητική παραθετική συμπερίληψη στην επιστημολογική μετατόπιση, με άλλα λόγια, τη μετατόπιση που αφορά τις μεθοδο- και επιστημο-λογικές που οργανώνουν μια έρευνα, στρέφει το ενδια-

3. Για μια χρήσιμη συζήτηση σχετικά με τη διαμόρφωση του πεδίου των κριτικών σπουδών σεξουαλικότητας, βλ. Fahs και McClelland (2016).

4. Οι όροι «επιστημική ή γνωστική βία» και «αρχεϊακή βία» αναφέρονται στους μηχανισμούς λειτουργίας της αποικιοκρατικής στρατιωτικής διοίκησης και κυριαρχίας, αλλά και της αποικιοκρατικής και νεοαποικιοκρατικής εξουσίας που ασκήθηκε μέσα από την παραγωγή και επικράτηση ενός κυρίαρχου δυτικού λόγου για «άλλους» πληθυσμούς (βλ. Morton 2003). Εξετάζοντας αυτούς τους λόγους ως μηχανισμούς βιοπολιτικής διακυβέρνησης υπεξούσιων ομάδων, η Gayartí Chakravorty Spínak θέτει τελικά ένα απορητικό ερώτημα σχετικά με το πώς θα μπορούσε να ακουστεί η φωνή υπεξούσιων υποκειμένων και άρα πώς θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε την εμπειρία αυτών των ομάδων διαφορετικά, από τη στιγμή που η αναπαράστασή τους διαμεσολαβείται από ηγεμονικούς λόγους που κλειδώνουν τη δυνατότητα μιας άλλης άρθρωσης, εμπειρίας και ερμηνείας (Spínak 1994· βλ. και Αβραμοπούλου 2006).

φέρων των σπουδών σεξουαλικότητας από μια απλή καταγραφή και περιγραφή των σεξουαλικών σωμάτων και πρακτικών στους τρόπους με τους οποίους παράγεται η επιστημονική γνώση για το σεξ και τη σεξουαλικότητα. Προ(σ)καλώντας μας έτσι σε ενδεδειγμένη επανεξέταση των επιστημολογικών και μεθοδολογικών παραδόσεων και των ευρύτερων ηγεμονικών κοινωνικοπολιτικών εννοιών, αξιών και μυθολογικών που διατρέχουν τις ερευνητικές πρακτικές και διαποτίζουν τις θεωρίες που έχουν στοιχειώσει όχι μόνο την εμπειρία του σεξ, αλλά και την επιστημονική παραγωγή γνώσης γι' αυτό.

Πιο συγκεκριμένα, ένας τέτοιος προσανατολισμός *αντι-στέκεται* στην τάση αποσεξουαλικοποίησης των ευρύτερων πεδίων γνώσης που συναθροίζονται στα πλαίσια αυτού που αποκαλούμε γυναικείες σπουδές, σπουδές φύλου, φεμινιστική θεωρία, λεσβιακές και γκέι σπουδές, κουίρ θεωρία, ενώ μας επιτρέπει, για παράδειγμα, να διερωτηθούμε: Πώς η αποσεξουαλικοποίηση της κοινωνικής έρευνας σχετίζεται με την ιατροκοποίηση του σεξ και τη φαρμακευτική έρευνα ως την κυρίαρχα νομιμοποιημένη επιστημονική προσέγγισή του;⁵ Μέσα από ποιες διαδρομές και συνδέσεις η ερευνητική τάση της αποσεξουαλικοποίησης, που συνομιλεί επίσης με τις πολιτικές της ευπρέπειας και την αποσεξουαλικοποίηση των λεσβιακών και γκέι κινημάτων, και συνακόλουθα των βορειο-αμερικάνικων και ευρωπαϊκών λεσβιακών και γκέι θεωριών (Dahl 2014· Dahl και Gab 2020· Chalkidou 2020), εντέλει ενισχύει την ομοφοβική επιταγή για την καταστολή της (ομο)σεξουαλικότητας που ακολούθησε την κρίση του AIDS;⁶ Αλλά και πώς μπορούμε πράγματι να αντι-σταθούμε ή να εναντιωθούμε σε αυτές τις επιστημολογίες αναγνωρίζοντας τις γενεαλογίες που τις συνέχουν; Πώς μπορούμε, εντέλει, να φανταστούμε την κριτική επιστημολογία της σεξουαλικότητας διαφορετικά στους απόηχους αυτών των πειθαρχικών μηχανισμών;

Από την άλλη, όπως αναφέραμε ήδη, τα *Αντι-κείμενα σεξουαλικότητας* υιοθετούν ταυτόχρονα την έννοια της κριτικής θεωρίας ως μια κατεύθυνση που μας ωθεί να ξανασκεφτούμε «πράγματα» (δηλαδή αντικείμενα) που συσσωρεύονται στον χρόνο, μέσα από τη βιωμένη εμπειρία μας αλλά και πέρα από αυτή, στον ορίζοντα της ιστορικότητας που μας περιβάλλει. Αυτή η κατεύθυνση σκέψης μας κινητοποιεί να

5. Για μια κριτική ερευνητική και θεωρητική συμβολή σε ζητήματα σχετικά με την απο-ιατροκοποίηση της σεξουαλικότητας και πώς η ιατροκοποίησή της συνδέεται με τη συντριπτική επικράτηση της φαρμακευτικής έρευνας στις σεξολογικές μελέτες, καθώς και την επιτακτική ανάγκη διεπιστημονικής συνομιλίας και ανατροφοδότησης ανάμεσα στην κοινωνική θεωρία, τις πολιτισμικές σπουδές και τη σεξολογία, βλ. Tiefer (1994). Οι πρόσφατες θέσεις της ίδιας, ωστόσο, για την πρόσβαση ανήλικων τρανς ατόμων σε ιατροφαρμακευτικές διαδικασίες επαναπροσδιορισμού φύλου παραμένουν αμφιλεγόμενες.

6. Για την εκ νέου καταγραφή και δημόσια παρουσία της κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας του HIV/AIDS στην Ελλάδα, βλ. την εξαιρετική συζήτηση «40 χρόνια HIV/AIDS: Διεκδικώντας τη δημόσια μνήμη» που πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία της «Θετικής Φωνής» και του προγράμματος του ερευνητικού κέντρου TORCH HIV/AIDS: ένα πολιτικό αρχείο, σε συνεργασία με τον Σύλλογο Οροθετικών Ελλάδας «Θετική Φωνή» και την υποστήριξη του ερευνητικού κέντρου TORCH του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης και της ομάδας Greek Studies Now, διαθέσιμη στο https://www.youtube.com/watch?v=MDmF9uZwRPQ&ab_channel=TORCH%7CTheOxfordResearchCentreintheHumanities.

αναλογιστούμε εκ νέου, για παράδειγμα, από τι υλικά κατασκευάζεται η σεξουαλικότητα ή το ίδιο το σεξ, αλλά και πώς παράγεται η πολιτική οικονομία που το κινητοποιεί και η ευαλωτότητα ή επισφάλεια που το πλαισιώνει; Μας προτρέπει, πιο συγκεκριμένα, να σκεφτούμε μαζί με τις συγγραφείς πώς συμβολοποιούνται τα όργανα του σώματος και πώς γίνονται αντικείμενα έμφυλης και σεξουαλικής διαφοράς και αντιδικίας, υποταγής και εξουσίας, σαγήνης και απόλαυσης.

Για παράδειγμα, η Αν Τσβέτκοβιτς [Ann Cvetkovich], στον παρόντα τόμο, μας παρακινεί να σκεφτούμε πώς οι πολλαπλές σωματικές και ψυχικές διαπραγματεύσεις, που περιβάλλουν τη σεξουαλική πρακτική της διείσδυσης ως μια μορφή αγγίγματος στο πλαίσιο της μπουτς μη αγγιξιμότητας και της φαμ δεκτικότητας, μας εκθέτουν σε διαφορετικούς τρόπους κατανόησης του φύλου και της σεξουαλικότητας, και παράλληλα αναδεικνύουν την επινοητική σωματικότητα που διακρίνει τα αλλόκοτα σώματα, τα φύλα και τις σεξουαλικότητες. Αλλά και πώς τα ίδια τα κείμενα για τις μπουτς-φαμ κουλτούρες, στα οποία στρέφεται η Τσβέτκοβιτς, αποτελούν τα ίδια πολύτιμα αντι-κείμενα που προτάσσουν μια διαφορετική προσέγγιση στο τραύμα στην οποία η σεξουαλική απόλαυση κινητοποιείται ως μέσο για την έκφραση και την αναδιατύπωση του τραύματος πέρα από τις ιατρικοποιημένες θεωρήσεις του.

Αυτή η κατεύθυνση σκέψης προς την υλικότητα μας ωθεί ταυτόχρονα να αναλογιστούμε, μαζί με τη Λόρεν Μπερλάντ [Lauren Berlant] και τον Μάικλ Ουόρνερ [Michael Warner], την παρουσία του σεξ στον δημόσιο χώρο μέσα από σχέσεις που αρχειοθετούν (και αρχειοθετούνται από) υλικότητες και επιστρέφουν σε εμάς ως υλικότητες που έχουν πολιτική σημασία. Μας προσκαλούν, δηλαδή, να εξετάσουμε πώς η ετεροκανονικότητα κατασκευάζεται ως κυρίαρχη δημόσια σεξουαλική κουλτούρα καθώς «οι ιεραρχίες της ιδιοκτησίας και της ευπρέπειας» διαπερνούν κάθε διακανονισμό της κοινωνικής ζωής: από το κράτος και τη νομοθεσία μέχρι την εκπαίδευση, την οικονομική οργάνωση και τις αφηγηματικές τροπικότητες της οικειότητας. Ταυτόχρονα μας καλούν να σκεφτούμε την υλικότητα των σχέσεων ως αποτέλεσμα των τρόπων που παράγονται «θηλυκά είδωλα που λειτουργούν σαν προσθετικά μέλη του κράτους»: από το Άγαλμα της Ελευθερίας ως το κορίτσι σε μια διαφήμιση στο περιοδικό *Time*, που εμφανίζεται ως το «The New Face of America», δημιουργείται ένα πολυπολιτισμικό αμάλγαμα σχεδιασμένο από ένα πρόγραμμα υπολογιστή που καταφέρνει να συμπυκνώσει χαρακτηριστικά από διάφορες μεταναστευτικές ομάδες των ΗΠΑ με την υπόσχεση ότι «το έθνος θα μετατραπεί σε έναν χαρούμενο φυλετικό μονοπολιτισμό που αποτελείται από “ένα (μεικτό) αίμα”».

Η ανάδειξη της διαφοράς και η ταυτόχρονη ουδετεροποίησή της από τον κυρίαρχο και ηγεμονικό λόγο κατασκευάζουν για τους συγγραφείς «το αρχείο της αμνησίας» όπου η καταπίεση, η εκμετάλλευση και ο ρατσισμός αναπαράγουν ανενόχλητα την εθνική ετεροφυλοφιλία ως έναν καθαρό χώρο πολιτότητας. Ταυτόχρονα, όπως συνεχίζουν για να εξηγήσουν, μετατρέπουν το έμβρυο και το παιδί σε σύμβολα (κοινωνικής) αναπαραγωγής, γονιμότητας και μελλοντικότητας του έθνους μέσα από μια

θεαματική δαιμονοποίηση κάθε παρεκκλίνουσας από το πρότυπο της πυρηνικής οικογένειας σεξουαλικής αναπαράστασης και συμπεριφοράς. Επικυρώνεται έτσι ένα συγκεκριμένο οικογενειακό μοντέλο ως οικονομικό προνόμιο, το οποίο, καθώς «εκτοπίζει την αναγνώριση του δομικού ρατσισμού και άλλων συστημικών ανισοτήτων», οργανώνει «ένα ηγεμονικό εθνικό δημόσιο κοινό γύρω από το σεξ» (Μπερλάντ και Ουόρνερ στον παρόντα τόμο).

Πράγματι, όπως μας θυμίζει η Χουάνα Μαρία Ροντρίγκεζ [Juana María Rodríguez], «η κουλτούρα είναι δεμένη με το ιστορικό στοίχειωμα των συν-αισθηματικών υπολειμμάτων, με ό,τι δεν βλέπουμε αλλά το αισθανόμαστε». Εξ ου και τα υλικά που συγκροτούν τον παρόντα τόμο μας ανοίγουν στον «πυρετό του αρχείου» και της αρχειοθέτησης εκείνης που παράγεται μέσα από κριτικά επιστημολογικά και μεθοδολογικά ερωτήματα για τον τρόπο που τα σώματά μας μετατρέπονται σε «αποδεικτικά στοιχεία» ενός περίπλοκου δικτύου επιθυμίας, σαγήνης, υποταγής και κυριαρχίας, ενώ αναλαμβάνουν καθημερινά το ρίσκο αυτής της δημόσιας ορατότητας και άρα έκθεσης.

Εξάλλου, στο οξυδερκές βιβλίο της *An Archive of Feelings* (2003), η Αν Τοβέτκοβιτς μας εξηγεί ότι «το αρχείο των αισθημάτων είναι υλικό και άυλο συγχρόνως, ενσωματώνει αντικείμενα που μπορεί κατά τα άλλα να μη θεωρούνται αρχειακά και ταυτόχρονα αντιστέκεται στην καταγραφή, καθώς το σεξ και τα αισθήματα είναι πολύ προσωπικά ή εφήμερα για να αφήνουν πίσω τους τα πρακτικά τους» (Cvetkovich 2003: 245). Όπως επισημαίνει η Ροντρίγκεζ στον παρόντα τόμο, αυτό το «αρχείο των αισθημάτων» που προτείνει η Τοβέτκοβιτς μας καλεί να ξαναφανταστούμε τη σχέση ανάμεσα στα σώματα και στα αντικείμενα, στην κίνηση και στο συν-αίσθημα, ενώ «αμφισβητεί το τι λογίζεται ως αποδεικτικό στοιχείο για τις διαδικασίες που κατασκευάζουν τις κουίρ δημόσιες κουλτούρες και ιστορίες». ⁷ Η Τοβέτκοβιτς, άλλωστε, αναλύει την οικειότητα της σεξουαλικότητας στο πλαίσιο της μπουτς-φραμ κουλτούρας ως μια μορφή ημι-δημόσιας σφαίρας που προσφέρει έναν χώρο για συν-αισθηματική έκφραση που δεν είναι διαθέσιμος πουθενά αλλού και που ταυτόχρονα αντισταθμίζει τις αποτυχίες της δημόσιας ετεροκανονικής σφαίρας, αποτελώντας αντίδοτο για την αντιμετώπιση εμπειριών ομοφοβίας, ντροπής και αποκειμενοποίησης στον δημόσιο χώρο. Όπως εύστοχα το θέτει η ίδια: «Γράφοντας για αυτές τις συναισθηματικές και σεξουαλικές οικειότητες, σφυρηλατούμε μια δημόσια σφαίρα που μπορεί να τις χωρέσει».

7. Στο βιβλίο της άλλωστε, επηρεασμένη από την κρίση του AIDS και τα ανεξίτηλα σημάδια του τραύματος που άφησε στη ζωή των ανθρώπων που επιβίωσαν, η Τοβέτκοβιτς στρέφεται σε μια εθνογραφία των λεσβίων ακτιβιστριών των οποίων ο ρόλος στην κρίση του AIDS δεν έχει πλήρως αναγνωριστεί. Μια εθνογραφία που όπως η ίδια η Τοβέτκοβιτς επισημαίνει, «παραμένει πειραματική, αντιμετωπίζοντας τους περιορισμούς της συνέντευξης σαν έναν τρόπο δημιουργίας ενός συναισθηματικού αρχείου» (Cvetkovich 2003). Μέσα από αυτόν τον απροσδόκητο μεθοδολογικό προσανατολισμό, η Τοβέτκοβιτς αποκτά πρόσβαση στις συναισθηματικές ιστορίες που οδηγούν τους ανθρώπους στον ακτιβισμό και επιτυγχάνει να τεκμηριώσει την κληρονομιά αυτού του ακτιβισμού στο παρόν, αλλά και να διατηρήσει και να εμπλουτίσει το αρχείο του ακτιβισμού του AIDS.

Η κριτική θεωρία ως ένας προσανατολισμός, μια μη γραμμική ή τελεολογική κατεύθυνση, μια αντι-οντολογία, ή ένας ορίζοντας που (μας) ανοίγει διάπλατα στην κοινότητα, προέρχεται από τη συσσώρευση γνώσης η οποία κάπου έχει στοιβαχτεί και που τελικά απαιτεί από εμάς μια άλλη διαδικασία κριτικής (απο)συσσωμάτωσής της. Ταυτόχρονα φλερτάρει τόσο με τα στοιχειωμένα εμπόδια αυτής της διαδρομής όσο και με την απόλαυση της επιθυμίας να μετακινηθούμε από αυτά που ήδη γνωρίζουμε ανοίγοντας νέους δημόσιους «χώρους». Επομένως, και το ανά χειράς βιβλίο αποτελεί και το ίδιο ένα αντι-αρχείο, υπό την έννοια ότι δεν προσπαθεί να σκιαγραφήσει μια συγκροτημένη διαδρομή για τις σπουδές σεξουαλικότητας, αλλά να αποτυπώσει και να μετασχηματίσει τον εφήμερο, ασταθή, πρόσκαιρο και φευγαλέο χαρακτήρα της αρχειοθέτησης (βλ. ενδεικτικά Τζένιφερ Νας [Jennifer Nash], Αν Τοβέτκοβιτς, Χουάνα Μαρία Ροντρίγκεζ στον παρόντα τόμο) με στόχο να ανασύρει μνήμες σύνδεσης, ή ακόμα και αποταύτισης, από εκείνες τις γενεαλογίες γνώσης που μας έχουν παραγάγει ως υποκείμενα και τις υλικότητες των σχέσεων που μας έχουν καθορίσει και συνδιαμορφώσει.

Συνεπώς, το κεντρικό ερώτημα σχετικά με το πώς θα μπορούσε να καταγραφεί μια εμπειρία ως ένα ζωντανό αρχείο συσσώρευσης γνώσης, ενώ αντιστέκεται στην ουσιοκρατία και οντολογία των ταυτοτήτων, όπως και στον εμπειρισμό και τον θετικισμό της έρευνας, αλλά και το ερώτημα πώς μπορεί να μετατραπεί αυτό το αρχείο σε παιδαγωγικό εργαλείο κριτικής σκέψης, δράσης και αναστοχασμού, αποτελούν κομβικά σημεία συνάντησης και διατομής των κειμένων που συναρθρώνει ο παρόν τόμος.

2. Αναπαράγοντας ηθικούς πανικούς: Αρχειακή βία και η ιατρικοποίηση της επιθυμίας

Από την ψυχιατρική ταξινόμηση των λεγόμενων σεξουαλικών παραφυλιών, τις θεραπείες μεταστροφής,⁸ τις «διορθωτικές» επεμβάσεις των ίντερσεξ βρεφών, μέχρι την αποπαθολογικοποίηση της ομοφυλοφιλίας, τη φαρμακευτική αντιμετώπιση των στυτικών δυσλειτουργιών, την επικράτηση των ουρολόγων ως των προνομακίων ειδικών στη μελέτη της ανδρικής σεξουαλικότητας, το χάπι της επόμενης μέρας, το PrEP, και την ολοένα αυξανόμενη χρηματοδότηση της έρευνας για τις νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής, άρρηκτα συνδεδεμένη με την πολιτισμική ταύτιση της γυναίκας σεξουαλικότητας με τη μητρότητα (Kantsa και Chalkidou 2014· Χαλκιά 2007), η ιατρικοποίηση της σεξουαλικής επιθυμίας εμποτίζει κάθε σεξουαλικότητα, ετερο-

8. Για τη μοναδική μέχρι στιγμής έρευνα σχετικά με τις θεραπείες μεταστροφής στην Ελλάδα, βλ. την ιστοσελίδα του Orlando LGBT+, επιστημονικού φορέα εξειδικευμένου στην ψυχική υγεία ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων: <https://orlandolgbt.gr/quot-i-taytotita-soy-de-thelei-allagi-quot-kampaniagiatin-poinikopoiisi-ton-therapeion-metastrofis/>.

φυλόφιλη ή μη, αν και ενσταλάζεται μέσα από διαφορετικά κανάλια, ενέχει άλλα διακυβεύματα και επιφυλάσσει διαφορετικές εκβάσεις.

Για τον Πολ Πρεθιάδο [Paul Preciado], στην εποχή της σεξο-φαρμακευτικής και βιοτεχνολογικής διαχείρισης της ζωής, τα αντικείμενα που παράγονται από τις καινοτόμες δυναμικές του προχωρημένου τεχνο-καπιταλισμού, όπως οι «μαλακές» τεχνολογίες που εμπορεύεται η φαρμακευτική βιομηχανία, μετασχηματίζονται σε σώμα και γίνονται αδιαχώριστο υλικό της υποκειμενικότητας. Σε αυτό συνίσταται άλλωστε, όπως ο ίδιος επισημαίνει αντλώντας από τους Hacking (1986) και Latour και Woolgar (1979), η επιτυχία της «υλικής εξουσίας» της επιστήμης, με άλλα λόγια, στη δυνατότητά της να εισχωρεί στη βιο-μοριακή και οργανική δομή του σώματος και να μετασχηματίζει «τις έννοιες του ψυχισμού, της λίμπιντο, της συνείδησης, της θηλυκότητας και της αρρενωπότητας, της ετεροφυλοφιλίας και της ομοφυλοφιλίας σε χειροπιαστές πραγματικότητες» (Πρεθιάδο στον παρόντα τόμο). Σε αυτή την προσέγγιση, το φύλο (η θηλυκότητα και η αρρενωπότητα) και η σεξουαλικότητα μετατρέπονται σε μια τεχνο-πολιτική οικολογία, και η βιο-μοριακή και οργανική δομή του σώματος γίνεται ο πολύτιμος θύλακας όπου εκτυλίσσονται σύνθετες συναλλαγές εξουσίας και εξαργυρώνονται οι δυνατότητές της, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί το τελευταίο καταφύγιο των συστημάτων ελέγχου.

Πιο συγκεκριμένα, για παράδειγμα, η Ανν Φάουστο-Στέρλινγκ [Anne Fausto-Sterling], προσφέροντας μια φεμινιστική κριτική των επιστημών της ιατρικής και της βιολογίας, εξετάζει πώς ο ιατρικός κόσμος αντιμετώπισε την ύπαρξη των ίντερσεξ ανθρώπων, ανθρώπων με μεικτά βιολογικά χαρακτηριστικά φύλου (γεννητικά όργανα, γενετικά ή ορμονικά χαρακτηριστικά), κατά τη γέννησή τους, και τι είδους μεταχείριση τους επιφύλασσε καθώς μεγάλωναν ως παιδιά και ενήλικες.⁹ Η παθολογικοποίηση που υφίστανται ερήμην τους τα σώματα των ίντερσεξ βρεφών μέσα από χειρουργικές επεμβάσεις που αλλάζουν τα χαρακτηριστικά του φύλου προκειμένου να «κανονικοποιηθούν», σύμφωνα με τη δυαδική αντίληψη του αρσενικού και του θηλυκού και τις ετεροκανονικές προσδοκίες που την υποβασιάζουν, δεδομένου πως «παραδοσιακά, η απόδοση ενός φύλου κρίνεται επιτυχημένη όταν ένα άτομο ζει με το φύλο αυτό ως ετεροφυλόφιλο» (Φάουστο-Στέρλινγκ στον παρόντα τόμο), αποτελεί την «κορυφή ενός βιοπολιτισμικού παγόβουνου –του έμφυλου παγόβουνου– στο οποίο εξακολουθεί να προσκρούει η ιατρική, όπως και η κουλτούρα μας εν γένει» (Φάουστο-Στέρλινγκ όπ.π.). Η διαπίστωσή της πως η παθολογικοποίηση του ίντερσεξ ως μη φυσικού, από την πλευρά της ιατρικής κοινότητας, δεν στηρίζεται σε επιστημονικές αρχές αλλά εκπορεύεται από την επιθυμία της ιατρικής κοινότητας να εκπληρώσει κοινωνικές προσδοκίες και επιταγές, διευρύνουν τον όρο βιολογία στον βαθμό που τα περιεχόμενά του αφορούν όχι μόνο την υλικότητα των σωμάτων, αλλά και ένα σύνολο επιστημονικών λόγων και πρακτικών που ενσωματώνονται σε συγκεκριμένα θεσμικά όργανα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η Φάουστο-Στέρλινγκ μας

9. Για πληροφορίες σχετικά με τις ίντερσεξ διεκδικήσεις και τις επιστημονικές προτάσεις στην Ελλάδα, βλ. την ιστοσελίδα της Intersex Greece.

προσανατολίζει στον ρόλο που διαδραματίζουν οι μεταβαλλόμενες τεχνολογίες και επιστημονικές πρακτικές, όπως και στις μετατοπίσεις των πεποιθήσεών μας για το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Η ασάφεια και η πολυπλοκότητα που υπάρχει στο ανθρώπινο σώμα και την ανθρώπινη σεξουαλικότητα, ως σύνθετες βιοπολιτισμικές εμπειρίες, είναι δυνατόν να μετασχηματίζονται στην πορεία της ζωής όλων, όπως και στους ίντερσεξ ανθρώπους, ακόμα κι αν έχουν υποστεί στην ανήλικη ζωή τους «διορθωτικές» χειρουργικές επεμβάσεις. Αυτή η βιωμένη ανατροπή που εκ των υστέρων καθιστά αποτυχημένες τις αυθαίρετες υποθέσεις των ειδικών είναι ενδεικτική του πώς μέσα από την καταστολή του διευρυμένου φάσματος δυνατοτήτων της ανθρώπινης βιολογίας αναπαράγεται ο βιολογικός αναγωγισμός και μαζί με αυτόν και το ιατρικό πρόνομο.

Η ποικιλόμορφη ίντερσεξ βιοπολιτισμική εμπειρία, το γεγονός δηλαδή πως όντως «οι άνθρωποι βγαίνουν σε μεγαλύτερη ποικιλία έμφυλων ταυτοτήτων και χαρακτηριστικών από αυτή που μπορούμε να διακρίνουμε βάσει των γεννητικών οργάνων» (Φάουστο-Στέρλινγκ ό.π.), θέτει υπό αμφισβήτηση τη δυαδική αντίληψη των δύο φύλων, τα μεταξύ τους όρια, τα ιδανικά της υγείας και της αρτιμέλειας, του σεξουαλικού προσανατολισμού, και της ταυτότητας φύλου. Ταυτόχρονα, τοποθετεί ως κεντρικό ζητούμενο στην αλλαγή των πολιτικών διαχείρισης του σώματος τον μετασχηματισμό των πολιτικών της επιστήμης και πιο ειδικά την ιατρική νομοθεσία, τις ιατρικές υπηρεσίες και τα πρωτόκολλα ηθικής και δεοντολογίας της ιατρικής έρευνας. Ένας τέτοιος μετασχηματισμός που αναδιαρθρώνει τις διχοτομικές αντιλήψεις που αναπαράγονται στην επιστήμη και τον δημόσιο λόγο και που στοχεύει στη δημιουργία ιατρικού πρωτοκόλλου για την κατοχύρωση της πρόσβασης των ίντερσεξ στην ιατρική ενημέρωση και τη νομική προστασία, μας προσανατολίζει σε έναν αντίλογο που δεν μεταφράζεται σε συλλήβδην ακύρωση της επιστημονικής γνώσης που έχει παραχθεί από την ιατρική, τη βιολογία και τη σεξολογία. Αντιθέτως, έχει σημασία, από τη μία, η αναγνώριση ότι αυτός ο λόγος έχει υπάρξει καθοριστικός στον τρόπο που αναπαράγεται ο κοινωνικός στιγματισμός ατόμων και ομάδων του πληθυσμού και, από την άλλη, η συνειδητοποίηση της ανάγκης ότι χρειάζεται αμοιβαία επένδυση στον μετασχηματισμό αυτής της κρίσιμης συσχέτισης.

Η επισήμανση της Φάουστο-Στέρλινγκ, για παράδειγμα, πως η διαμόρφωση μιας κοινωνικής ατζέντας που να είναι εφικτή μέσω της επιστήμης προϋποθέτει τη συνεργασία ανάμεσα στους ειδικούς και τα ίντερσεξ κινήματα, μας θυμίζει ταυτόχρονα και μια παλαιότερη επισήμανση της ανθρωπολόγου της σεξουαλικότητας Γκέιλ Ρούμπιν [Gayle Rubin], η οποία με αναφορά στη σημασία της γνώσης που έχει παραχθεί από τη σεξολογία αναφέρει πως «συνολικά, το σώμα της δουλειάς που ονομάζουμε σεξολογία είναι μια έντονα συνεργατική πρωτοβουλία μεταξύ των γιατρών και των διεστραμμένων, η οποία οδήγησε σε μια τεράστια ενοποίηση ενός σημαντικού στρώματος της κοίτης γνώσης – μερικές φορές παραγωγικά εξοργισμένη, μερικές φορές παραγκωνισμένη, απορριπτόμενη ή ξεχασμένη» (Rubin 2011: 352).

Αντλώντας από τη γεωλογία, η Ρούμπιν χρησιμοποιεί τη μεταφορά της διαστρωματοποίησης στην παραγωγή της γνώσης για τη σεξουαλικότητα, αναδεικνύοντας πως αυτά τα παλαιότερα δεδομένα που είχαν παραχθεί στα πλαίσια της σεξολογικής έρευνας αποτέλεσαν ένα πολύτιμο στρώμα γνώσης που αξιοποιήθηκε ειδικότερα από τους πρώτους ερευνητές της ομοφυλοφιλίας (1950-60), οι οποίοι κινούνταν σε ένα πλαίσιο νομικής και κοινωνικής καταπίεσης. Με άλλα λόγια, η Ρούμπιν μας καλεί να σκεφτούμε τις μακροχρόνιες διαδικασίες παραγωγής γνώσης που έχουν διαμορφώσει το παρόν μας και άρα να δώσουμε έμφαση στην επαν-ανάγνωση παλαιότερων αντικειμένων γνώσης, στα οποία το παρόν παραμένει βαθιά ριζωμένο (Rubin 2011: 365).

Παρότι λοιπόν τις τελευταίες δεκαετίες οι κοινωνικές και πολιτισμικές σπουδές σεξουαλικότητας έχουν απομακρυνθεί από το ιατρικό μοντέλο, την κλινική, τον ψυχαναλυτικό καναπέ και το ψυχιατρικό νοσοκομείο, προκειμένου να εξετάσουν ιστορίες κοινωνικότητας, δικαιωμάτων, δημιουργίας κοινοτήτων και κρατικών πολιτικών (Kunzel 2018), παραμένει κρίσιμο να σκεφτούμε τις γενεαλογίες (Τζανάκη 2016) που υποβασιάζουν την αρχιτεκτονική της ιατρικοποίησης, και το πού αλλά και με ποιους τρόπους οι γενεαλογίες αυτές έχουν απήχηση σήμερα. Η εργασία εξάλλου παραγωγής νοημάτων που προσκολλώνται στο σεξ δεν είναι ποτέ ασύνδετη με τις υλικές συνθήκες της καθημερινής ζωής για πολλούς ανθρώπους και παραμένει άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιεράρχηση των ανθρώπων, των σωμάτων και των πολιτισμών, έχοντας κινητοποιήσει διαχωρισμούς ανάμεσα σε βιώσιμες και αβίωτες ζωές, και έχοντας προκαλέσει αλλά και κανονικοποιήσει φυλετικές, αποικιακές και άλλες επιστημικές και αρχειακές μορφές βίας.

Μία κατεύθυνση σκέψης προς τις υλικότητες των σχέσεων και τις ρητές και άρρητες γενεαλογίες νοημάτων που συμπαρασύρουν μαζί τους επιτρέπει να σκεφτούμε σήμερα, στην εποχή των πανδημικών πολιτικών της COVID-19, μαζί με τον Πρεθιάδο, «τις κοινωνίες μας ως σεξο-πολιτικά εργαστήρια όπου παράγεται το φύλο» (Πρεθιάδο στον παρόντα τόμο). Μπορούμε, για παράδειγμα, υπό το πρίσμα του πρόσφατου ενδιαφέροντος της διεθνούς ιατρικής κοινότητας για τα αποτελέσματα ερευνών που αφορούν την επιτυχή αντιμετώπιση της COVID-19 μέσω της χορήγησης οιστρογόνων σε ευάλωτες ομάδες του ανδρικού πληθυσμού (Suba 2020) να διερωτηθούμε: Τι αλλαγές υφίσταται το οιστρογόνο, δηλαδή μια ορμονική ουσία, ένα ορμονικό αντικείμενο απόλυτα ταυτισμένο μέχρι πρότινος με τη βιομοριακή σύσταση της θηλυκότητας, στο πέρασμά του από το θεσμικό; Πώς, με άλλα λόγια, η χορήγηση οιστρογόνων σε τις άνδρες διαπερνά το θεσμικό ως θεραπευτική μέθοδος αντιμετώπισης της COVID-19 και άρα το οιστρογόνο παράγεται ως υλικότητα ατομικής ιδιοκτησίας και μετατρέπεται σε εμπορεύσιμο αντικείμενο που δεν ανήκει σε κανένα φύλο, ενώ την ίδια στιγμή η λήψη οιστρογόνων από τρανς γυναίκες θεωρείται διαδικασία επαναπροσδιορισμού φύλου και άρα μετατρέπεται σε κρατική ιδιοκτησία (ή ακόμα και ιδιοκτησία του Θεού) ενώ υπόκειται στον έλεγχο ενός ηγεμονικού καθεστώτος εξουσίας;

Τα θεσμικά περάσματα του οιστρογόνου μέσα από τα διαφορετικά ιατρικά πρωτόκολλα μας προσανατολίζουν στο πώς οι πολιτικές της επιστήμης, όπως μας θυμίζει η Φάουστο-Στέρλινγκ, σχετίζονται τόσο με τις μετατοπίσεις των πεποιθήσεών μας για το φύλο και τη σεξουαλικότητα όσο και με δομικές και μακροχρόνιες ανισότητες στον τομέα της υγείας. Εκεί εξάλλου μας κατευθύνει κι ο τρόπος με τον οποίο ο Γιώργος Σαμπατακάκης (2021) επιλέγει να κλείσει τον «Αντί πρόλογο» του πρόσφατου βιβλίου του, μιας πρώτης ενδελεχούς αποτίμησης του πώς το τραύμα του AIDS αποτυπώθηκε στις παραστατικές τέχνες στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα. Γράφει ο Σαμπατακάκης: «Το ανά χείρας βιβλίο ολοκληρώθηκε την εποχή του COVID-19, ενός ιού που “αγαπήθηκε” τόσο πολύ από κυβερνήσεις και εξουσίες. Αν ο HIV των ομάδων υψηλού κινδύνου είχε δεχτεί την ίδια “αγάπη” και “φροντίδα” όσο ο COVID-19 των γενικών πληθυσμών, τα πράγματα θα ήταν, αν όχι καλύτερα, σίγουρα όμως ανθρωπινότερα» (2021: 14). Η κρίση του AIDS άλλωστε, όπως έχει γράψει αλλού η Τοσβέτκοβιτς (Cvetkovich 2003), προσέφερε σαφείς αποδείξεις ότι ορισμένοι θάνατοι ήταν πιο σημαντικοί από άλλους και, την ίδια στιγμή, η ίδια αυτή κρίση ανέδειξε πώς η δημόσια αναγνώριση του τραύματος, και συνακόλουθα η διαμόρφωση της δημόσιας σφαίρας, καθορίζεται τραγικά από την ομοφοβία, τον σεξισμό και τον ρατσισμό.

Η Πόλα Τράικλερ [Paula Treichler], με το έργο της οποίας συνομιλεί στο βιβλίο του ο Σαμπατακάκης, χρησιμοποιεί τον όρο «επιδημία της νοσηματοδότησης» (1987) για να αποδώσει το τεράστιο και ποικιλόμορφο εύρος των πολιτισμικών νοσημάτων και ηθικών κρίσεων για το AIDS, το οποίο έχει κινηθεί «από την αφελή συνωμοσιολογία στην παγκόσμια συντριβή και την εμβληματοποίηση του AIDS ως απειλής για τα βασικά δικαιώματα, αλλά και ως τιμωρίας-πανούκλας για τους ανώμαλους» (Σαμπατακάκης 2021: 21). Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Σαμπατακάκης, η επιδημία των νοσηματοδοτήσεων που καθόρισαν νοσηματικά την πολιτισμική ταυτότητα του AIDS βασιζόταν σε μια γενεαλογία από προγενέστερες και πάγιες καταδίκες των «ανώμαλων» (Σαμπατακάκης όπ.π.). Αυτή η γενεαλογία του ομοφοβικού και στιγματιστικού πανικού γύρω από το AIDS συνδέεται επίσης με μια άλλη γενεαλογία στην οποία αναφέρεται ο Δημήτρης Παπανικολάου, και πιο συγκεκριμένα, με «ένα παρελθόν που χαρακτηρίζεται από την έλλειψη δημόσιας ορατότητας για τις queer κουλτούρες, την έλλειψη κατάλληλης συζήτησης γύρω από τα θέματα του φύλου και της σεξουαλικότητας και τη σχετική απουσία ενός ορατού αρχείου μη κανονιστικών σεξουαλικών εκφράσεων στην ελληνική δημόσια σφαίρα» (Ραπανικόλαου 2018: 169). Τόσο ο Παπανικολάου όσο και ο Σαμπατακάκης υπογραμμίζουν με διαφορετικό τρόπο αυτό που και η Ρούμπιν είχε επισημάνει παλαιότερα, δηλαδή το πώς οι ιατρικοποιημένες ιδεολογίες στιγματισμού, οι κοινωνικές πρακτικές περιθωριοποίησης, οι κρατικές πολιτικές καταστολής και ποινικοποίησης ορισμένων σεξουαλικών πρακτικών και κοινοτήτων επηρεάζουν όχι μόνο το είδος της σεξουαλικής μας εμπειρίας, αλλά και την ικανότητά μας να σκεφτόμαστε για όλα αυτά (Rubin 1982: 192).

Τροποποιώντας την Τράικλερ, με αφορμή τις σύνθετες βιοτεχνολογικές πολιτικές και οικονομίες που δημιουργούνται μέσα από τα ποικίλα θεσμικά περάσματα του οιστρογόνου που συνοπτικά αναφέραμε πριν, θα χρησιμοποιήσουμε τον όρο «πανδημία της επανανομηματοδότησης» για να κατανοήσουμε τη ριζική αντιστροφή και καθολική επανανομηματοδότηση της όποιας «αίσθησης της κανονικότητας», ως αποτέλεσμα των πολιτικών υγειονομικής διαχείρισης της παρούσας πανδημικής συνθήκης και τις διαδικασίες που της έχουν αποδώσει την υπόστασή της ως «κρίσης». Με αφορμή τα παραπάνω, μπορούμε να επανανομηματοδοτήσουμε τους σεξουαλικούς πανικούς, τους οποίους ο Τζέφρι Γουίκς [Jeffrey Weeks] έχει περιγράψει ως μια «πολιτική στιγμή» της σεξουαλικότητας (Weeks 1981), δηλαδή όχι μόνο σαν μια ιστορική στιγμή κατά την οποία το σεξ παράγεται ως κρίση, αλλά ως την πιο διαδεδομένη πολιτική διαχείρισή του κατά την οποία δεν αναπαράγονται απλώς ιατρικοποιημένες γενεαλογίες σεξουαλικού αρνητισμού, αλλά γενεαλογίες σκέψης όπου ο πανικός αναδεικνύεται κρίσιμα σε παιδαγωγικό εργαλείο συναισθηματικής δράσης.

Υπό αυτό το πρίσμα, ο πθικός πανικός που χαρακτήρισε, για παράδειγμα, το πλαίσιο των πρόσφατων δημόσιων συζητήσεων για την εισαγωγή εργαστηρίου δεξιοτήτων με θέμα τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σε μια χώρα στην οποία ζητήματα φύλου και σεξουαλικότητας παραδοσιακά θεωρούνται «ιδιωτικό» παρά «δημόσιο» ζήτημα, δεν αρκεί να γίνει κατανοητός απλώς σαν ένα μαζικό αντανακλαστικό επανα-ιδιωτικοποίησης του σεξ, και του εκ νέου περιορισμού του στη σφαίρα της αναπαραγωγικής οικογενειακής οικιακότητας. Ο πανικός αυτός που συχνά εκκινεί, αλλά σε κάθε περίπτωση εκτείνεται πέρα από τα πολιτισμικά άγχη για ζητήματα σχετικά με τα αναπαραγωγικά δικαιώματα, την ομοφυλοφιλία, τον γκέι γάμο, ή την ταυτότητα φύλου, αποτελεί ο ίδιος μια συγκεκριμένη παιδαγωγική προσέγγιση του σεξ. Πιο ειδικά, η παιδαγωγική του σεξουαλικού πανικού, μέσα από μια αφηγηματική τροπικότητα οργής, σφυρηλατεί μια δημόσια κουλτούρα που θυμίζει όντως τους όρους με τους οποίους αναπαραστάθηκε και συζητήθηκε δημόσια η σεξουαλική διαφορά στην Ελλάδα μετά τη δεκαετία του 1980, μέσα από καταστάσεις τραγικές και ξεφωνήματα (Παπανικολάου 2018: 365-66), όπου η συζήτηση γίνεται με όρους μελοδραματικούς, ανταγωνιστικά επιθετικούς, προμηνύοντας κατάρτες, καταστροφές και τιμωρίες σε βάρος ενός διαλόγου συμπεριληπτικού, απροκατάληπτου και επιστημονικά ενημερωμένου (Wiegman 2019: 6). Η παιδαγωγική του σεξουαλικού πανικού μας υπενθυμίζει επίσης, όπως έχει εξάλλου επισημάνει και η Ρόμπιν Βίγκμαν [Robyn Wiegman], πως το δικαίωμα στην οργή, όπως όλα τα δικαιώματα, δεν έχει ποτέ προσφερθεί ισότιμα (Wiegman 2019: 9).

3. Κριτικά διεπιστημονικά διακυβεύματα του παρόντος: Το πεδίο της διαφοράς

Αν, όπως επισημαίνει η Τοβέτκοβιτς, το αντίτιμο της ένταξης στο πλαίσιο της εθνικής δημόσιας σφαίρας μετά την κρίση του AIDS ήταν μια αποσεξουαλικοποιημένη ή αποστειρωμένη εκδοχή της κουίρ κουλτούρας (Cvetkovich 2003), έχει σημασία να εξετάσουμε πώς το αντίτιμο αυτό βαραίνει συνολικά σήμερα στη διαμόρφωση της δημόσιας σφαίρας και όχι μόνο στις πλάτες των κουίρ «πολιτισμών», αν και όπου αυτοί υπάρχουν. Υπό αυτό το πρίσμα, το (νεο)φιλελεύθερο πρόταγμα της «ανοχής» απέναντι στη σεξουαλική διαφορά ως ένδειξη προοδευτικότητας προκειμένου να ουδετεροποιηθεί το κρίσιμο επιστημολογικό διακύβευμα της αναγνώρισης της διαφοράς ως πεδίου ρήξης (όπως αναδεικνύει ο Ρόντρικ Φέργκιουσον [Roderick Ferguson] στον παρόντα τόμο), ή η αποσεξουαλικοποίηση της ακαδημαϊκής παραγωγής γνώσης από την πλευρά των μαύρων γυναικών προκειμένου να «ενταχθούν» στην επιστημονική κοινότητα (όπως αναπτύσσει στον παρόντα τόμο η Έβελιν Χάμοντς [Evelynn Hammonds]), ή η ταυτόχρονη αποσιώπηση στις σπουδές σεξουαλικότητας συγκεκριμένων σεξουαλικών πρακτικών, όπως για παράδειγμα της αμφισεξουαλικότητας, στο πλαίσιο μιας ιεράρχησης των διαφορών εκείνων που έχουν «σημασία» (όπως αναλύει στον παρόντα τόμο η Χέμιγκς), παράγουν από κοινού, αν και με διαφορετικό τρόπο, αυτό που η Τερέζα ντε Λορέτις [Teresa de Lauretis] χαρακτήρισε ως «κατασκευασμένες σιωπές» (1991: viii).

Είναι κρίσιμο, επομένως, να σκεφτούμε ξανά ότι αυτές οι σιωπές δεν σχετίζονται με μια προσωπική στάση, καθώς δεν πρόκειται για ατομική ευθύνη ή επιλογή αλλά, αντιθέτως, αφορούν σύνθετες επιστημολογικές γενεαλογίες άμεσα συνδεδεμένες σήμερα με τις δομικές ανισότητες και την κανονικοποίηση του ρατσισμού, του σεξισμού και της ομοφοβίας/τρανσφοβίας, εντός και εκτός ακαδημίας. Ειδικά όταν στις μέρες μας η στοχοποίηση των σπουδών φύλου και της σεξουαλικότητας διεθνώς, ως μιας «απειλητικής ιδεολογίας», από έναν ακροδεξιό λόγο με ευρύτερη όμως κοινωνική απήχηση,¹⁰ σε συνδυασμό με την έντονη αντιθεωρητική στάση που επικρατεί και που συνεχίζει να αναδεικνύει την εμπιστοσύνη στον εμπειρισμό, τη «γεγονικότητα», τα «αποδεικτικά στοιχεία» ή τα «τεκμήρια», όπως και τη θετικιστική λογική του «υπολογισμού» και της «μέτρησης» που κυριαρχούν σε ένα νεοφιλελεύθερο μοντέλο βιοπολιτικής διαχείρισης, ελέγχου και ασφαλειοποίησης των πληθυσμών, μας φέρνει αντιμέτωπες ξανά με μια σκληρή αναμέτρηση με τα όρια του διανοητού και τις επιπτώσεις αυτού στην καθημερινότητά μας, ενώ διαμεσολαβούν και τη δυνατότητά μας να ερμηνεύσουμε στιγμές κατάφορης αδικίας και να δημιουργήσουμε πολιτικές εναλλακτικές.

---

10. Σχετικά με τις πρόσφατες επιθέσεις σε διάφορα μέρη του κόσμου στις σπουδές φύλου και τη μετατροπή του φύλου σε «απειλητική ιδεολογία» προκειμένου να εδραιωθούν αυταρχικές πολιτικές, βλ. Butler 2021.

Και ενώ οι θεσμοί αποτελούν το απαραίτητο πλαίσιο διασφάλισης της τυπικής, και εν δυνάμει ουσιαστικής, προστασίας της παραγωγής κριτικής σκέψης και λόγου ως αναγκαίας συνθήκης διατάραξης των δομικών συνθηκών που αναπαράγουν τις παραπάνω μορφές «αποσιώπησης», ο Φέργκιουσον διερωτάται: «Τι διαστρεβλώσεις συμβαίνουν, συγκεκριμένα, στη σεξουαλικότητα, όταν περνά μέσα από τις σφαίρες του θεσμικού;» (βλ. στον παρόντα τόμο). Το ερώτημα αυτό μας κινητοποιεί να σκεφτούμε ουσιαστικά τους διαφορετικούς τρόπους μέσα από τους οποίους, στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού, η «σεξουαλική διαφορά» ενσωματώνεται στο πανεπιστήμιο ως πρόταγμα προοδευτικότητας προκειμένου να μην υπάρξουν ρήξεις και προστριβές, ενώ η βούληση για θεσμικότητα και η προαγωγή του διοικητικού ήθους στην ακαδημία «μεταπλάθει τις διαφορές ως αποδείξεις της προόδου του πανεπιστημίου και της ανάνηψης ενός κοινού εθνικού πολιτισμού» (Φέργκιουσον ό.π.). Η διαφορά αντί για στιγμή ρήξης υιοθετείται μέσα από ένα (νεο)φιλελεύθερο μοντέλο διακυβέρνησης ως στιγμή κατάφασης και άρα ουδετεροποίησης, ενώ η υπερβολική επένδυση στη βούληση για θεσμικότητα αποτελεί τρόπο καθυστάτησης των υποκειμένων. Στο πλαίσιο αυτό η γνώση (για το σεξ) δεν παράγεται για τη συγκρότηση κριτικής σκέψης και θεωρίας, αλλά αντιθέτως υπηρετεί τη *διοίκηση του σεξουαλικού*, ενώ παράγει υποκείμενα που αντιμετωπίζουν τη γραφειοκρατία σαν λιβιδινικό ζήτημα. Όπως συγκεκριμένα αναφέρει κριτικά ο Φέργκιουσον: «Τώρα, βρισκόμαστε σε μια στιγμή που η θεσμοθέτηση αποτελεί το πρότυπο του εξελιγμένου και ανεπτυγμένου κριτικού υποκειμένου» (Φέργκιουσον ό.π.).

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τα κρίσιμα σημεία της κριτικής του Φέργκιουσον αρκεί να αναλογιστούμε τις επιπτώσεις που δημιουργούνται όταν η θεσμική κατοχύρωση της αναγνώρισης της διαφοράς μεταφράζεται σε πολιτικές συμπεριληπτικότητας στη λογική μιας πολιτικής ορθότητας ή και εκπλήρωσης ευρωπαϊκών οδηγιών για εφαρμογή ποσοτώσεων, τόσο σε επίπεδο επιλογής αντικειμένων έρευνας όσο και σε επίπεδο προαγωγής υποκειμένων που παλαιότερα αποκλείονταν από την ακαδημία λόγω του φύλου, της σεξουαλικότητας, της φυλής τους κ.λπ. Εξ ου και η προτροπή της Χάμοντς να εξετάσουμε το παρακάτω παράδοξο παραμένει πιο επίκαιρη από ποτέ. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι: «Η υπερορατότητα των μαύρων γυναικών ακαδημαϊκών και ο σύγχρονος ενθουσιασμός με αυτό που η μπελχουκς αποκαλεί “εμπορευματοποίηση της Ετερότητας” σημαίνει ότι στις μέρες μας οι μαύρες γυναίκες βρίσκονται σε θέση επισφάλειας μέσα στην ακαδημία» (Χάμοντς στον παρόντα τόμο). Όπως εξηγεί η ίδια, ο χώρος που δίνεται στις μαύρες γυναίκες ακαδημαϊκούς χρησιμοποιείται με σκοπό τον έλεγχο της παραγωγής γνώσης, ενώ ταυτόχρονα διατρέχουν τον κίνδυνο να σεξουαλικοποιηθούν και άρα να αμφισβητηθεί η πρωτοτυπία τους ως παραγωγών γνώσης στον ακαδημαϊκό χώρο, τόσο από φοιτητές/τριες όσο και από συναδέλφους/φισσες. Ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας μπορεί να αποφεύγουν να θεωρητικοποιήσουν τη σεξουαλικότητα και άρα να συνυπογράψουν τις δομικές συνθήκες που επιβάλλουν έμμεσα τη δομημένη σιωπή τους. Από τη μία, η σιωπή μετατρέπεται σε μια στρατηγική επιβίωσης μέσα

στην ακαδημία και, από την άλλη, ο χώρος που δίνεται ως δυνατότητα άρθρωσης αυτής της γνώσης ουδετεροποιεί την πολιτική ανάγκη να αντιληφθούμε την κριτική ως ασυμφωνία και ρήξη, εντέλει και ως επιστημική κρίση: δηλαδή, ως μια κρίσιμη στιγμή που μας ωθεί να ξανασκεφτούμε τις αναλυτικές κατηγορίες που υιοθετούμε για να ονοματίσουμε και να αποδομήσουμε τις κυρίαρχες ταυτότητες που στοιχειώνουν την παραγωγή της γνώσης γύρω από αυτές. Γι' αυτό και η Χάμοντς εξηγεί ότι «χρειαζόμαστε μια μεθοδολογία που θα μας βοηθήσει να αμφισβητούμε και όχι να αναπαράγουμε το ιδεολογικό σύστημα που έχει καθορίσει μέχρι στιγμής το έδαφος της σεξουαλικότητας των μαύρων γυναικών» (βλ. στον παρόντα τόμο).

Και παρότι το νέο «σταρ σίστεμ» της ακαδημίας, που δημιουργείται μέσα από την επένδυση στην προβολή και την υιοθέτηση της ετερότητας και της διαφοράς ως αποδείξεων προοδευτισμού και εναλλακτικών χώρων διανοητικής ώσμωσης, μετασχηματίζει πλέον παλαιότερα κυρίαρχα καθεστώτα παραγωγής γνώσης, ταυτόχρονα αξίζει να διερωτηθούμε πώς παράγεται αυτό ως λάιφσταϊλ και μόδα ενώ δημιουργούνται νέες ιεραρχίες. Για παράδειγμα, όπως γράφει η Χέμινγκς, ο τρόπος με τον οποίο η αμφισεξουαλικότητα έχει μετατραπεί σε «μια αποσιωπημένη σεξουαλικότητα», τόσο σε λαϊκούς όσο και σε επιστημονικούς λόγους, σηματοδοτεί ότι η αμφισεξουαλικότητα ως «επιθυμία για άντρες και για γυναίκες μπορεί να εκφραστεί μόνο ως αποτυχία να γίνει κάποιος ή κάποια τελείως γκέι ή τελείως λεσβία, δηλαδή τελείως διεθνικός ή διεθνική» (Chiang 1998, παραπομπή στη Χέμινγκς στον παρόντα τόμο). Σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο, η αμφισεξουαλικότητα φαίνεται να αρνείται τόσο τις προδιαγεγραμμένες αποικιακές σεξουαλικές υπαγορεύσεις όσο και τον παγκόσμιο ομοφυλοφιλικό και λεσβιακό προσδιορισμό που στηρίζεται σε λευκές δυτικές πολιτισμικές νόρμες. Επομένως, ίσως, η αντίσταση στην πληρέστερη ενσωμάτωση της πολυπλοκότητας της αμφισεξουαλικότητας στις θεωρίες της σεξουαλικότητας, τις κουίρ και τις φεμινιστικές θεωρίες, να εξηγείται από τον ισχυρισμό της Χέμινγκς πως «ο λόγος για τον οποίο η αμφισεξουαλικότητα παραμένει αόρατη στις δυτικές λεσβιακές, γκέι και κουίρ σπουδές είναι ότι η συγκεκριμένη αορατότητα είναι απαραίτητη για να διασφαλιστεί ότι οι λεσβίες και οι γκέι άντρες θα παραμείνουν τα πραγματικά υποκείμενα των κουίρ σπουδών» (βλ. στον παρόντα τόμο).

Συνεπώς, είναι αναγκαίο να κατανοήσουμε ότι η ανάγκη ενσωμάτωσης της αμφισεξουαλικότητας στις θεωρίες για τη σεξουαλικότητα δεν παραπέμπει απλώς σε ένα ζήτημα συμπεριληπτικότητας των αμφισεξουαλικών ταυτοτήτων ως εάν να αποτελούσε μια ακόμα διακριτή κατηγορία γνώσης. Πολύ πιο κρίσιμα, μας επιτρέπει να επανεξετάσουμε πώς λειτουργούν οι σεξουαλικές ρυθμίσεις, τόσο στο πλαίσιο της κυρίαρχης ετεροφυλοφιλίας όσο και στο πιο ριζοσπαστικό πλαίσιο των φεμινιστικών και κουίρ κοινοτήτων και ακαδημαϊκών θεωριών. Όπως έχει άλλωστε επισημάνει και η Ροντρίγκεζ, η εξέταση της αμφισεξουαλικότητας αντί να σβήνει το σεξ ως άξονα ανάλυσης, «δείχνει αντίθετα πως το σεξ παραμένει μια πολιτικά σημαντική, αν και εγγενώς ακατάστατη, κρίσιμη επιτακτική επιταγή για την κουίρ θεωρία και την κουίρ πολιτική» (Rodríguez 2016: 172).

Εξ ου και η Χάμοντς εξηγεί ότι το ζήτημα δεν είναι να παραδεχτούμε την ιδιαιτερότητα, ιδιοσυγκρασία ή ετερότητα των διαφορετικών σεξουαλικών πρακτικών και άρα να οδηγηθούμε ξανά σε έναν «εθνοχαρτογραφικό» σχετικισμό ή σε έναν πανηγυρισμό του κουίρ. Αντιθέτως, σημασία έχει να επανα-τοποθετηθούμε πολιτικά ως προς τις προκείμενες που καθιστούν εφικτή ή ανέφικτη την ανάδειξη αυτής της διαφοράς, όπως και της ευαλωτότητας και επισφάλειας αλλά και της απόλαυσης και επιθυμίας που υπέρπαι ως αποτέλεσμα των διαδικασιών αντίστασης στις νόρμες και το (νεο)φιλελεύθερο φαντασιακό της «λευκότητας» του έθνους. Όπως έχει επισημάνει και ο Χοσέ Εστεμπάν Μουνιόζ [José Esteban Muñoz (2018)], η λευκότητα είναι μια θέση υποκειμένου, και όχι απλά μια ταυτότητα, και άρα δεν ταυτίζεται με το χρώμα του δέρματος, αλλά κυρίως αντανακλά μια πολιτισμική και ηθική λογική ή ένα αξιακό σύστημα που οργανώνει και ελέγχει τα συν-αισθήματα του έθνους κάνοντάς τα να φαίνονται ως την κυρίαρχη νόρμα (βλ. Αβραμοπούλου 2018). Επομένως, η φυλή, όπως σημειώνει η Χάμοντς, και η ανάλυση της φυλετικοποιημένης σεξουαλικότητας, δεν μπορεί να λειτουργεί απλά επιπρόσθετα, αλλά ούτε και ως παράγωγο της έμφυλης και σεξουαλικής διαφοράς.

Με λίγα λόγια, η εστίαση στη σεξουαλικότητα απαιτεί την επανεξέταση των τρόπων, διαδικασιών και μεθόδων μέσα από τις οποίες έχει κατασκευαστεί «η λευκότητα ως κανονιστική συνθήκη της ύπαρξης», ώστε να αντιληφθούμε ότι δεν μπορούμε απλώς να παράγουμε αναλυτικά εργαλεία που να παρουσιάζουν τον «ρατσισμό, την ομοφοβία και τον μισογυνισμό ως παράλληλες ή ανάλογες σχέσεις» (Μπάτλερ 2008: 73). Όπως γράφει η Γκλόρια Ανζαλτούα [Gloria Anzaldúa], «το εστιακό σημείο ή το υπομόχλιο, η κρίσιμη καμπή στην οποία στέκεται η μιγάδα βρίσκεται εκεί όπου τα φαινόμενα τείνουν στη σύγκρουση» και συνεχίζει, «έργο της μιγαδικής συνείδησης είναι να συντρίψει τον δυϊσμό υποκειμένου-αντικείμενου που την κρατά αιχμάλωτη» (Anzaldúa 2006: 456-457, παραπομπή στο Μπάτλερ 2008: 250).

Η σημασία της διεπιστημονικής και διαθεματικής προσέγγισης, που υιοθετείται και στον παρόντα τόμο, έγκειται στην ανάδειξη τροπικοτήτων ετεροποίησης ως τόπων διασταύρωσης διαφορετικών ευαλοτήτων και όχι στην ανταγωνιστική σύγκριση και αναλογία μεταξύ τους. Πράγματι, δεν μπορεί να αναδειχθεί αυτή η αξία αν δεν εναντιωθούμε, καταρχάς, στο (νεο)φιλελεύθερο φαντασιακό που παράγει το κουίρ ως άλλη μια ταυτότητα προς κατανάλωση τοξικών προτύπων πολιότητας, δικαιωμάτων και ένταξης, αναπαράγοντας ταυτόχρονα αποικιοκρατικούς, ρατσιστικούς, ιμπεριαλιστικούς και οριενταλιστικούς λόγους και πρακτικές.

Υπό τις παρούσες συνθήκες τα παραπάνω ζητήματα αντηχούν ακόμα πιο κρίσιμα. Μέσα από το έντονο αντιθεωρητικό κλίμα που καλλιεργείται στις μέρες μας, όπως έχουμε υποστηρίξει και αλλού (βλ. Αβραμοπούλου 2021), ας μη μας φανεί παράξενο ότι, ενώ πολλαπλασιάζονται οι συζητήσεις και η δημόσια ορατότητα της έμφυλης βίας, η επίδραση αυτών των λόγων δεν φαίνεται να ταραξεί ή να αλλάζει κάτι στον διάχυτο μισογυνισμό και σεξισμό, ούτε καν να προκαλεί την αναγκαία σύνδεση με την αύξηση του ρατσισμού, της Ισλαμοφοβίας, της ομοφοβίας, της

τρανσφοβίας και εν γένει το μίσος απέναντι στην ετερότητα. Ας μη μας φανεί παράξενο ότι στους απόηχους του «θουρύβου» που προκάλεσε το #MeToo, η προσπάθεια εδραίωσης ενός επικίνδυνου κλίματος κοινωνικής νομιμοποίησης του μίσους και της οπισθοδρομικότητας μέσα από το δόγμα «πατρίς, θρησκεία, οικογένεια» που επιχειρείται από ακροδεξιούς κύκλους, οδηγεί σήμερα στη δημόσια στοχοποίηση της κοινωνικής θεωρίας και των σπουδών φύλου και σεξουαλικότητας, όπως και της φεμινιστικής και κουίρ θεωρίας, δηλαδή του χώρου εκείνου που μας θυμίζει να μην ξεχνάμε τον μόχθο της εργασίας που πρέπει να καταβάλουμε για να μην αναπαράγουμε (με ή χωρίς τη θέλησή μας) τον τραυματισμό. Ταυτόχρονα μας θυμίζει και την ανάγκη που υπάρχει να εκπαιδευτούμε σε μια άλλη πολιτική της συνύπαρξης. Εξάλλου, αυτό συμβαίνει ενώ ταυτόχρονα ζούμε μια στιγμή επιβολής της αστυνόμευσης του ελληνικού δημόσιου πανεπιστημίου, όπως και της ακαδημαϊκής σκέψης και ελευθερίας – μια ιστορική στιγμή υπονόμησης της διάδοσης της κριτικής γνώσης, παιδαγωγικής και εκπαίδευσης.

Γι' αυτό και χρειάζεται σε αυτό το πλαίσιο να διερωτηθούμε: Πώς μπορεί να σπάσει ο συνδετικός κρίκος που δημιουργείται μεταξύ του σεξισμού και των γυναικοκτονιών, της ομοφοβίας/τρανσφοβίας και του δημόσιου λιντσαρίσματος ανθρώπων, του καθημερινού ρατσισμού, του εθνικιστικού παροξυσμού, όπως και της αστυνομοκρατίας εντός και εκτός του πανεπιστημίου, προκειμένου να (ξανα)σκεφτούμε τη σχεσιακότητα ως αλληλεγγύη, ως κινητοποίηση της κριτικής σκέψης και δράσης, ως ιδιοποίηση μιας άλλης οικειότητας, ή εντέλει ως ουσιαστική δέσμευση ως προς την προάσπιση των αρχών της δημοκρατίας μέσα από τη διαφωνία και τη ρήξη, ειδικά όταν αυτές διαρρηγνύονται βάναυσα ενώ ταυτόχρονα ουδετεροποιούνται;

4. Η σεξουαλική πολιτότητα μέσα αλλά και πέρα από τον δικαιωματικό λόγο

Αν θεωρήσουμε ότι οι εμπειρίες ενός σώματος πρέπει να μεταφραστούν σε μία γλώσσα διανοητή για τον εαυτό και για τους άλλους (συμπεριλαμβανομένου του νόμου και της γραφειοκρατίας του) προκειμένου να υπάρξει δυνατότητα επικοινωνίας και σύνδεσης, ή έτσι ώστε να κοινωνικοποιηθούν α-δύνατα και α-διανόητα βιώματα και εμπειρίες, τότε τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν ένα κεντρικό διαπραγματευτικό χαρτί αντίστασης για κοινότητες αποκλεισμένες, ετεροποιημένες και περιθωριοποιημένες (Ανταμοπούλου 2016). Ταυτόχρονα, όμως, όπως παρατηρεί με οξυδέρκεια η Τζάσμιν Ρούαρ [Jasbir Puar], τα δικαιώματα και το δικαιωματικό υποκείμενο μετατρέπονται αναπόφευκτα και στο ισχυρότερο αφροδισιακό του φιλελευθερισμού. Με λίγα λόγια, τα δικαιώματα, ο δικαιωματικός λόγος και οι διεκδικήσεις σεξουαλικής πολιτότητας, αν και μπορεί να έχουν ως εμφανή στόχο να φανερώσουν το κενό γράμμα του νόμου και άρα την αποτυχία του να προστατεύσει από τις διάχυτες μορφές ανισότητας, κοινωνικής αδικίας και εκτοπισμού προάγοντας

μια άλλη μορφή κοινωνικής δικαιοσύνης και άρα δικαίωσης, καταλήγουν τελικά να αναπαράγουν τις δομικές συνθήκες που έχουν οδηγήσει σε αυτόν τον αποκλεισμό.

Καταρχάς, όπως πολύ εύστοχα έχει υποστηρίξει η Γουέντι Μπράουν [Wendy Brown] (2004), το φιλελεύθερο σενάριο της συμπεριληπτικότητας και της ένταξης φαίνεται να αποτυγχάνει τραγικά, ενώ αναπαράγει θεαματικά τις αδικίες από τις οποίες έρχεται να «προστατεύσει» τα υποκείμενα. Εξ ου και εδώ είναι καίρια η κριτική που κάνουν, από κοινού, αν και με διαφορετικό τρόπο, τόσο η Τζασπίρ Πούαρ όσο και η Λετίσια Σαμπσάι [Leticia Sabsay], όταν διερωτώνται για το τι είδους αποκλεισμοί παράγονται εκ νέου μέσα από μια πολιτότητα που στηρίζεται στην υπεράσπιση εκείνων που προγραμματικά έμειναν εκτός του ορισμού της οικουμενικότητας του ανθρώπινου. Δηλαδή, τι νέοι αποκλεισμοί παράγονται μέσα από μια ρητορική σεξουαλικής πολιτότητας και κυρίως σεξουαλικού εκδημοκρατισμού και εκμοντερνισμού; Αν η κατάκτηση των δικαιωμάτων και η παραγωγή της σεξουαλικής πολιτότητας συνεπάγεται τον αποκλεισμό εκείνων που «δεν τα έχουν καταφέρει ακόμα» να φτάσουν σε αυτό το στάδιο «προόδου», τότε δεν αναπαράγεται και πάλι ένας ιμπεριαλιστικός-διασωστικός λόγος ως εάν το διακύβευμα του εκδημοκρατισμού του φύλου και της σεξουαλικότητας να καταλήγει να ενισχύει και πάλι φαντασιακές επενδύσεις πάνω στο έθνος, όπως και να στηρίζει εντέλει τις πολιτικές του έθνους; Και άρα, όπως οξυδερκώς παρατηρεί η Σαμπσάι, αυτού του τύπου η διεκδίκηση της πολιτότητας φτάνει στο σημείο να «παράγει το ιδανικό της οικουμενικής συμπεριληπτικότητας στη βάση μιας λογικής του αποκλεισμού, η οποία βασίζεται στην παράλληλη διαμόρφωση εκείνων που πρόκειται να συμπεριληφθούν στη σφαίρα των δικαιωμάτων και του καταστασιακού τους Άλλου» (βλ. στον παρόντα τόμο).

Υιοθετώντας ως παράδειγμα τη λειτουργία του κινήματος *Queer Nation*, η Σαμπσάι εξηγεί ότι βασικό χαρακτηριστικό του ήταν η κριτική στις πολιτικές της ταυτότητας των γκέι και λεσβιακών κινήματων επειδή συνδέθηκαν με μια πολιτική συμπερίληψης στην ετεροκανονικότητα. Αντιθέτως, το να ταυτιστείς με το *Queer Nation* σήμαινε για τους ίδιους μια πολιτική της διαφοράς ή, πιο σωστά, μια πολιτική της αποαύτισης «με στόχο να λυγίσει το έθνος με κουίρ τρόπο» (βλ. στον παρόντα τόμο). Με άλλα λόγια, ενώ το έθνος στηρίζεται και ταυτόχρονα (ανα)παράγει (φαντασιακά) την ομοιότητα, το κουίρ διεκδικεί να αναγνωριστεί ως ένας τόπος διαφοράς, που όμως στο τέλος, όπως διαπιστώνει η Σαμπσάι, «αντί να γίνει το έθνος κουίρ, ο εθνικισμός φρόντισε να επανεγγραφεί το κουίρ στο δικό του αφήγημα» (Σαμπσάι όπ.π.).

Τόσο η Σαμπσάι όσο και η Πούαρ εξηγούν ότι εντέλει υπάρχει ο κίνδυνος ο πανηγυρισμός της σεξουαλικής διαφοράς να συνεχίζει να διαμορφώνει εθνικές φαντασιώσεις που στηρίζονται στον οριενταλισμό, όπως και σε ιμπεριαλισμούς και ομοεθνικισμούς. Ταυτόχρονα, ο ίδιος ο ομοεθνικισμός, όπως τον εισηγήθηκε η Πούαρ, γίνεται μεταδοτικός, αλλά αυτή η διάχυση του λόγου θέτει και τα όρια της επανεγγραφής του ως κριτήριο αξιολόγησης της ταυτότητας/ύπαρξης. Πιο συγκεκριμένα, μας εξηγεί ότι ο ομοεθνικισμός, όπως υιοθετήθηκε γρήγορα από τα κινήματα και τα κράτη σε παγκόσμια εμβέλεια, μετατράπηκε σε ένα εφαρμοσμένο αναλυτικό

εργαλείο αξιολόγησης του κράτους και άρα μετατράπηκε σε ένα εργαλείο μέτρησης των διακρίσεων, αναπαράγοντας δυϊσμούς του τύπου «καλού/κακού κουίρ» ή «μείν-στριμ/παγκόσμιου κουίρ» και «κουίρ των έγχρωμων ή μη δυτικό κουίρ».

Στο ίδιο πλαίσιο τοποθετείται και η πετυχημένη προβληματοποίηση από την πλευρά της Σαμπσάι ως προς το πώς μπορούμε να φανταστούμε το πολιτικό μετά την, κατά τα άλλα, εύστοχη κριτική που έχει ασκηθεί τόσο από τον Τζόζεφ Μασάντ [Joseph Massad (2007)] όσο και από τον Ερίκ Φασέν [Éric Fassin] στον οικουμενικό και ανθρωπιστικό λόγο αντίστοιχα. Ειδικότερα, από τη μία, είναι σημαντικό να σκεφτούμε, όπως εξηγεί και η Σαμπσάι, την κριτική της οικουμενικότητας που υιοθετεί ο Μασάντ (2007) καθώς καταδικάζει τις πρακτικές που παράγονται από διεθνείς οργανώσεις ως ιμπεριαλισμό στο πλαίσιο του σεξουαλικού εκμοντερνισμού. Πιο συγκεκριμένα, ο Μασάντ ασκεί κριτική στον οικουμενικό λόγο που αναπαράγεται από την Γκέι Διεθνή και της οποίας ο λόγος εκπροσωπείται από οργανώσεις όπως η Διεθνής Λεσβιακή και Γκέι Οργάνωση [International Lesbian and Gay Association (ILGA)], η Διεθνής Επιτροπή για τα Γκέι και Λεσβιακά Ανθρώπινα Δικαιώματα [International Gay and Lesbian Human Rights Commission (IGLHRC)], το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και η Διεθνής Αμνηστία. Εδώ, αυτό που διακυβεύεται είναι η ηγεμονία μιας δυτικής ρητορικής που διαμορφώνει το σεξουαλικό υποκείμενο και την προοδευτική σεξουαλική πολιτότητα ακριβώς επειδή φαίνεται πως κατά αυτόν τον τρόπο τους δίνεται πρόσβαση στο δημοκρατικό διακύβευμα της νεωτερικότητας, αρκεί φυσικά οι «άλλοι» να συμμορφωθούν με τις δυτικές νόρμες. Εξ ου και αυτή η διαδικασία δεν αφορά μια «ωμή διαδικασία ακύρωσης» του «πολιτισμικού άλλου» ως υπανάπτυκτου, ομοφοβικού, πρωτόγονου και καταπιεσμένου από τον πολιτισμό του, τη θρησκεία του και την παράδοσή του, καθώς, όπως μας λέει η Σαμπσάι, «ο συμπεριληπτικός λόγος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους δίνει πρόσβαση στη σφαίρα του πολιτικού» (βλ. στον παρόντα τόμο). Αυτή η μορφή της «συμπεριληπτικής ετεροποίησης», όπως την αποκαλεί εύστοχα η Σαμπσάι, ταυτόχρονα θα πρέπει να μας προβληματίζει σχετικά με το τι είδους πεδίο του πολιτικού παράγεται υπό αυτούς τους όρους, ειδικά όταν συνεχίζει αυτή η κριτική να αναπαράγει έναν δυϊσμό στη βάση μιας ιεράρχησης του καλού και κακού σεξουαλικού υποκειμένου, μεταξύ π.χ. δύσης/ανατολής, βορρά/νότου.

Από την άλλη, η ανθρωπιστική προσέγγιση στο πρόβλημα, η οποία αναδεικνύεται μέσα από το έργο του Φασέν, έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς αποκαλύπτει ότι η έννοια της σεξουαλικής δημοκρατίας εμπεριέχει ιδέες σχετικά με το κοσμικό και το νεωτερικό που αντλούν την καταγωγή τους από φυλετικούς, ρατσιστικούς, αποικιοκρατικούς και οριενταλιστικούς λόγους. Με λίγα λόγια, παράγεται ένας ανθρωπιστικός λόγος που εργαλειοποιεί τα ιδεώδη της σεξουαλικής ελευθερίας και ισότητας. Αλλά αν οι αντιφάσεις αυτές είναι ενδογενείς, όπως μας καλεί να σκεφτούμε η Σαμπσάι, τότε αρκεί απλώς να μπορούμε να επικαλεστούμε τα δημοκρατικά ιδεώδη της «σεξουαλικής δημοκρατίας», όπως φαίνεται ότι κάνει ο Φασέν; Αντιστοίχως, αν ακολουθήσουμε τον Μασάντ, θα μπορούσαμε άραγε να φανταστούμε μια κουίρ αντί-

σταση στον σεξουαλικό ιμπεριαλισμό από τη στιγμή που το ίδιο το κουίρ θεωρείται ότι παράγεται στο πλαίσιο μιας δυτικής γλώσσας και νοηματοδότησης;

Το στίσιμο αυτής της σκηνοθετημένης αντιδικίας συμβαίνει προκειμένου να μας κάνει η συγγραφέας να ξανασκεφτούμε το ζήτημα του είδους της πολιτικής που συσχετίζεται με τις διεκδικήσεις της συγκρότησης μιας σεξουαλικής υποκειμενικότητας και πώς ενδεχομένως αυτή θα μπορούσε να οδηγήσει στην ανάδυση ενός άλλου σεξουαλικού πολίτη. Πιο απλά, αυτό που πρέπει να αναρωτηθούμε εδώ είναι τι είδους επιστημολογία του πολιτικού χρειαζόμαστε ως άνοιγμα ή δυνατότητα διαφυγής από αυτές τις εννοιολογικές και αναλυτικές περιχαρακώσεις;

Το ερώτημα αυτό είναι κρίσιμο, καθώς μας προτρέπει να αναλογιστούμε τις συνέπειες ή, πιο σωστά, τις απώλειες που μπορεί να επιφέρει αυτή η διαδικασία όχι μόνο για τα ίδια τα υποκείμενα, αλλά και για το ίδιο το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Με άλλα λόγια, αν η επιστημολογική κριτική απέναντι στη σεξουαλική πολιτότητα σταματά στο επίπεδο της αναγνώρισης των οριενταλιστικών, αποικιοκρατικών, ιμπεριαλιστικών και έμφυλων/φυλετικοποιημένων συνδνηλώσεων που φέρει, και αν ταυτόχρονα προσκρούει στην αναγνώριση του κουίρ ως απόρροια μιας δυτικοκεντρικής επιστημολογίας του διαφωτιστικού προοδευτισμού της Δύσης που την έχει στοιχειώσει, τότε ποια μορφή ανασήμανσης του πολιτικού διακυβέυματος είναι αναγκαία εδώ προκειμένου να μιλήσουμε για καθημερινές μορφές αδικίας και προκειμένου να αναπλαισιώσουμε τη γλώσσα που χρησιμοποιούμε με άλλα οράματα δικαίου, δικαίωσης και δικαιοσύνης, πέρα από το προβληματικό φάσμα που ανοίγει ο δυϊσμός θυματοποίησης/χειραφέτησης;

Προσπαθώντας να σκεφτούμε εκ νέου την έννοια της σεξουαλικής πολιτότητας και τον ρόλο της κουίρ πολιτικής ή του τι μπορεί να σημαίνει το να διεκδικείς να είσαι πολιτικά κουίρ (όπως μας προτρέπει να σκεφτούμε η Σαμπσάι), παραπέμπουμε στην Αθηνά Αθανασίου που γράφει: «Σε συνθήκες νεοφιλελεύθερης κυβερνητικότητας και βιοπολιτικού ανθρωπισμού, όπου η πολιτική του αποκλεισμού και του εκτοπισμού συνυπάρχει με τον πατερναλιστικό πλουραλισμό της θεραπευτικής διακυβέρνησης (όπως η καπιταλιστική εκμετάλλευση συνυπάρχει με την ελεημοσύνη και τη φιλανθρωπία και η πολεμική σύρραξη με την ανθρωπιστική βοήθεια), είναι άραγε δυνατόν να ενεργοποιηθεί μια πολιτική δυνατότητα της “ιδιότητας του πολίτη” πέραν του ηθικολογικού πλαισίου της ανεκτικής διαχείρισης του Άλλου – του Άλλου ως μη πολίτη και ως φορέα τρωτότητας και ευπάθειας, ως του κατεξοχόν τραυματισμένου υποκειμένου, ή ακόμη καλύτερα ως αυτού που δεν καθίσταται υποκείμενο παρά μόνο μέσω του αναγνωρίσιμου και ανεκτού τραύματός του;» (Αθανασίου 2012: 243).

Το ερώτημα αυτό αντηχεί την ανάγκη που διατυπώνει η Πούαρ να σκεφτούμε πέρα από τις περιχαρακώσεις της ταυτότητας και της διαφοράς καθώς επισημαίνει ότι «ταυτότητα είναι η εντατικοποίηση της σωματικής συνήθειας, μια “επιστροφή προς τα μπρος” των καθημερινών συν-αισθηματικών αισθητηριακών ρυθμών και δονήσεων του σώματος προς ένα πειθαρχικό μοντέλο του υποκειμένου, όπου η

σεξουαλικότητα δεν είναι παρά μία από τις μορφές των σωματικών δυνατοτήτων, η οποία και καλιναγωγείται από το νεοφιλελεύθερο κεφάλαιο» (βλ. Πούαρ στον παρόντα τόμο). Εξ ου και εξηγεί ότι για την ίδια ο ομοεθνικισμός δεν είναι ταυτότητα αλλά αρμολόγημα, δηλαδή «δομή της νεωτερικότητας, σύγκλιση των γεωπολιτικών και ιστορικών δυνάμεων, ως νεοφιλελεύθερα συμφέροντα για πολιτισμική και υλική συσσώρευση, βιοπολιτικές κρατικές πρακτικές ελέγχου του πληθυσμού και συν-αισθηματικών επενδύσεων στους λόγους της ελευθερίας, της απελευθέρωσης και των δικαιωμάτων» (Πούαρ όπ.π.).

Αυτό που έχει ενδιαφέρον στο σχήμα της Πούαρ, εκτός από την κριτική στη βίαια υιοθέτηση του ομοεθνικισμού ως κριτηρίου αξιολόγησης των «προοδευτικών» κρατών έναντι «άλλων», είναι ότι ταυτόχρονα μας παρακινεί να σκεφτούμε πέρα από τα στεγανά που θέτει το έθνος-κράτος, αλλά και ο διεθνισμός εκείνος που ενώνει ομογενοποιώντας οικουμενιστικά κάτω από ένα κοινό αίτημα. Αντιθέτως, αν σκεφτούμε την έννοια της μεταδοτικότητας, όπως την αναλύει η Πούαρ, όχι ως αντίληψη «μιας οικουμενικότητας που έχει αποτύχει» ή ως αντίληψη «ενός διεθνισμού που λυγίζει», αλλά ως μια αναγκαιότητα διαφυγής από επιστημολογίες σεξουαλικότητας που αναπαράγουν ταυτοτικά δίπολα «καλού/κακού κουίρ», τότε ίσως ανοιχτούμε σε αυτό που και η Αθανασίου θέτει ως απορητική αναζήτηση ενεργοποίησης μιας άλλης πολιτικής δυνατότητας της «ιδιότητας του πολίτη». Εξάλλου, όπως έχει γράψει αλλού η Αθανασίου, «το γίνεσθαι κουίρ αναδύεται ως μια χειρονομία επιτελεστικότητας που αποκεντρώνει, αποπροσανατολίζει και ξαναπροσανατολίζει τα σώματα και τους κόσμους, τις τοποθεσίες, τις κατηγορίες, τις ταυτότητες, τις διασυνδέσεις, τις επήρειες, τις επιθυμίες και το φάσμα του φαντασιακού», ενώ συνεχίζει για να εξηγήσει ότι αυτή η διαδικασία αποτελεί ταυτόχρονα και μια στιγμή κριτικού αναστοχασμού σχετικά με τη λειτουργία διαθεματικών αποκλεισμών και εκτοπισμών ούτως ώστε να φανταστούμε μια άλλη πολιτική επαναπροσδιορισμού του χειραφεσιακού προτάγματος διαφυγής από ετεροκανονικά, φυλετικοποιημένα, εθνικιστικά και καπιταλιστικά προτάγματα οργάνωσης και διάτμησης του χρόνου και του τόπου (Athanasίου, Kolokotroni και Papanikolaou 2018: 273).

Τα ζητήματα αυτά αντηχούν τελικά την ανάγκη να σκεφτούμε ότι ο αγώνας των δικαιωμάτων σίγουρα δεν αφορά μόνο τη θεσμική νομιμοποίηση, αλλά τόσο στην ουσιαστική κοινωνική, πολιτισμική και πολιτική αναγνώριση της ανθρώπινης ύπαρξης όσο και στην αναπλαισίωση ενός πολιτικού οραματισμού πέρα από την ασφυκτική περιχαράκωση του παρόντος (παρελθόντος/μέλλοντος). Εξάλλου, το βασικό διακύβευμα σχετικά με το πώς μπορούν οι συλλογικότητες να φανταστούν (ακόμα και να φαντασιωθούν) την επιθυμία εισαγωγής τους στο κοινωνικό, πολιτισμικό και πολιτικό φάσμα, όπως και το πώς μπορούν να (επανα)διαπραγματευτούν τη δημόσια διεκδίκηση των οραμάτων τους, μέσα από τις επιθυμίες τους ή ως αποτέλεσμα αυτών, εντέλει συνδέεται με το πώς μπορούν να σταθούν απέναντι στην επιθυμία για δικαιώματα πέρα από τα δικαιώματα (Αβραμοπούλου 2019: 17). Είναι καίριο το ερώτημα αυτό, ειδικά γιατί θα πρέπει να αντιληφθούμε πώς στήνεται ένα

ρητορικό παιχνίδι που καταλήγει να στερεί τα κοινωνικά κινήματα από ένα ισχυρό χαρτί διαπραγμάτευσης που είχαν ως τώρα: το δικαίωμα στα δικαιώματα (DeGooyer κ.ά. 2019), το οποίο σημαίνει το δικαίωμα να σκεφτόμαστε και να παράγουμε διαφορετικές μορφές πολιτικής αλλά και αντίστασης απέναντι σε φασιστικά, σεξιστικά, πατριαρχικά, ομοφοβικά και τρανσφοβικά καθεστώτα, παρά τον φόβο, την εξάντληση και την καθημερινή απειλή που αντιμετωπίζουμε. Ακόμα πιο κομβικά, είναι καίριο να τα φανταστούμε όλα αυτά σε επίπεδο διεθνικότητας και όχι μιας οικουμενικότητας που μας επιστρέφει στις ηθικές και τις αξίες που αναπαράγονται μέσω ηγεμονικών εθνοκρατικών συνόρων και των περιχαρακωμένων επιστημολογιών που παράγουν για να τα ενισχύουν. Πρόκειται δηλαδή για ένα δικαίωμα πέρα και από τα ίδια τα δικαιώματα, ή ένα δικαίωμα που υπάρχει ακριβώς επειδή μας ωθεί να ξανασκεφτούμε τη γραμματική/τη λογική πάνω στην οποία συγκροτείται και αναπαράγεται η ανθρώπινη φύση και η πολιτική κοινότητα, η ύπαρξη και η συνύπαρξη, όπως και οι έννοιες της ισότητας, της ελευθερίας και της χειραφέτησης για όλους/ες εκείνους/ες που αποκλείονται μέσα από τη συμπερίληψή τους, ή αλλιώς που ο αποκλεισμός τους μας θυμίζει πόσο καίριο είναι το πολιτικό ζήτημα του να επανεξεταστεί το όραμα/όνειρο της οικουμενικότητας και του ανθρωπισμού (Αβραμοπούλου 2019).

Σε αυτό το πλαίσιο έγκειται και η επείγουσα ανάγκη δημιουργίας συμμαχιών και μορφών αλληλεγγύης που να έχουν έναν διεθνικό χαρακτήρα ξεπερνώντας τις αγκυλώσεις των εθνικών φόβων, λόγων, ορίων και συνόρων. Ένας αγώνας λαμβάνει χώρα μέσα από την επιστροφή μας σε αυτά που μας έχουν πληγώσει ή που μας έχουν σταθεί εμπόδιο, ακόμα κι όταν μέσα από αυτή την κίνηση συνειδητοποιήσουμε ότι δεν είναι η δημόσια αναγνώριση που επιθυμούμε, αλλά το ότι μπορεί να μην αντέχουμε να μην την έχουμε: αυτό που δεν αντέχω να μην επιθυμώ (βλ. Ανταμορούλου 2014· Μπάτλερ και Αθανασίου 2016).

5. Αναταράσσοντας τις ταυτότητες: Η σεξουαλικότητα πέρα από μια γραμματική της αναγνώρισης

Εάν τα Αντι-κείμενα σεξουαλικότητας έχουν στόχο να θέσουν υπό νέα διαπραγμάτευση επιστημολογικά και μεθοδολογικά ερωτήματα για τη συνομιλία της κριτικής θεωρίας και των σπουδών σεξουαλικότητας, αλλά και να μας κινητοποιήσουν να (ξανα)σκεφτούμε καθημερινές και εφήμερες εμπειρίες ως αποτέλεσμα των υλικών συνθηκών που μας έχουν διαμορφώσει, τότε η εστίαση στα υποκείμενα που παράγονται ως αποτέλεσμα αυτών των διαδικασιών αναπόφευκτα θέτει στο επίκεντρο ζητήματα που σχετίζονται με διαφορετικές μορφές άσκησης εξουσίας, όπως και πιθανές προσπάθειες αντίστασης απέναντι σε κυρίαρχα νοήματα. Για παράδειγμα, αναλύοντας τις μπότομ και τοπ σεξουαλικότητες, η Ροντρίγκεζ και η Τοβέτικοβιτς, όπως και η Μάργκο Βάις [Margot Weiss], μας κινητοποιούν να σκεφτούμε ξανά

τις σχέσεις εξουσίας, υποταγής, σαγήνης και απόλαυσης μέσα από την ενσωμάτωση και ενσάρκωση μορφών κυριαρχίας ως επιστημολογικό και μεθοδολογικό διακύβευμα αλλά και ως βιωμένη γνώση. Μας ωθούν δηλαδή να ξανασκεφτούμε τη βιωμένη εμπειρία, την ταυτότητα, την ετερότητα και τη διαφορά στον απόηχο των πολλαπλών αναδομήσεων και αποδομήσεών τους, αλλά και κυρίως ως αντανάκλαση των προσκολλήσεων των υποκειμένων σε μορφές εξουσίας και κυριαρχίας (βλ. Berlant 2011) που τους διαμορφώνουν εκ νέου, ενώ αναμετριοούνται με τις (α)δυνατότητες δράσης και αντίστασης απέναντι στην ετεροκανονικότητα εκείνη που τους έχει ριζικά προσδιορίσει.

Πιο συγκεκριμένα, για τη Ροντρίγκεζ, παρότι οι μπουτς έχουν περισσότερο ιδιοποιηθεί ως λεσβίες παρά ως αρρενωπότητες, δηλαδή με έμφαση στο βιολογικό τους φύλο παρά στο φύλο τους (βλ. και Manion 2014), η συγγραφέας επιλέγει να ευθυγραμμίσει τα αρρενωπά χαρακτηριστικά των μπουτς σωμάτων με το αρσενικό γένος. Συνεπώς, η επιλογή αναφοράς στον μπουτς αποκαλύπτει και τη μετασημασιολογική δύναμη της γλώσσας ως προς τις υποκειμενικότητες που συγκροτεί, ενώ παίζει επίσης καθοριστικό ρόλο στον τρόπο που σκεφτόμαστε τις υλικότητες που φέρουν τα σώματα και τις ταυτότητες που τους αναπλαισιώνουν. Έτσι αποκτάμε πρόσβαση σε μια εκδοχή της μπουτς-φαιμ ερωτικότητας που θέτει ξεκάθαρα υπό κριτική διερώτηση την πρόσληψή της ως λεσβιακή και ομόφυλη ανάμεσα σε «γυναίκες που προσδιορίζονται ως γυναίκες».

Κινητοποιώντας την αμφισεξουαλικότητα ως μέθοδο για να αντλήσει από το δικό της σεξουαλικό αρχείο της Λατίνας φαιμ, η Ροντρίγκεζ γράφει πως «είναι ξεκάθαρο ότι οι γλωσσικές και φανταστικές διατυπώσεις των αρρενωπών υποκειμενικών στάσεων που αποδίδω εδώ στους μπουτς εφαρμόζονται συνήθως και από τρανς άντρες, κουίρ αγοράκια, ετεροφυλόφιλους στις άντρες και τοπ άτομα διάφορων σεξουαλικών προτιμήσεων και ανατομικών αρθρώσεων» (βλ. στον παρόντα τόμο). Στην εκφορά της ερωτικής λαχτάρας για την μπουτς αρρενωπότητα που ξεχειλίζει από το αρχείο αυτής της Λατίνας φαιμ, μιας σεξουαλικής αρρενωπότητας που παρουσιάζεται να συνομιλεί με τη διεμφυλικότητα, με την έννοια ότι συναντάται σε υποκείμενα διάφορων σεξουαλικών προτιμήσεων και πολλών ανατομικών αρθρώσεων, η έμφυλη αναγνώριση προσφέρεται με χειρονομίες, αρθρώσεις, ονοματοδοσίες και εκφωνήματα που περιπλέκουν τον χώρο ανάμεσα στα κανονιστικά και στα μη κανονιστικά φύλα και τις σεξουαλικότητές τους. Αυτή η έμφυλη αναγνώριση διατυπώνεται επιστημολογικά στο κείμενο μέσα από την απεύθυνση της Ροντρίγκεζ προς τον μπουτς εραστή, αναδεικνύοντας τους παλμούς του σεξ και του χορού σε «χώρο» όπου επανεγγράφονται πρακτικές και πόθοι υποκειμένων που έχουν παραγκωνιστεί από την κουίρ θεωρία, καθώς συνδιαλέγονται με τις ετεροφυλόφιλες νόρμες που συνδυάζουν την αρρενωπότητα με τη θηλυκότητα.

Η επιλογή αυτή, που σηματοδοτεί την «επιστημολογική ανοικτότητα προς πολλαπλά τρανς πλαίσια ως την καταλληλότερη απόκριση στην ανάγκη για μια ουσιαστική εννοιολόγηση των ποικίλων εμπειριών» (Kasapidou 2020: 37-51), μας ανοίγει σε

ένα φάσμα θεωρητικών και επιστημολογικών δυνατοτήτων που παράγονται από τα σημεία όπου διασταυρώνονται η κριτική θεωρία της φυλής με τις σπουδές σεξουαλικότητας, την κουίρ και την τρανς θεωρία. Συνομιλεί επίσης, αν και από μια όξινη και τόσο προφανή σκοπιά, με τη μελέτη αυτού που στην ελληνική βιβλιογραφία έχει συζητηθεί από την πλευρά της γλωσσολογίας (Κανάκης 2011: 16-17, 30) και της ιστορίας της σεξουαλικότητας (Βασιλειάδου 2020: 21) ως η «αορατότητα του προφανούς» (Κανάκης ό.π.π.): ένας όρος που χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει την «αργοπορία» της θεωρητικής και ερευνητικής ενασχόλησης του φύλου να εστιάσει στην *αρσενικότητα* και της σεξουαλικότητας στην *ετεροφυλοφιλία* (Κανάκης ό.π.π.), μια αργοπορία που, όπως διαπιστώνει η Δήμητρα Βασιλειάδου εστιάζοντας πιο ειδικά στην ιστορική έρευνα, συνομιλεί με την παραγωγή εντέλει ιστορικών απρόθυμων να στραφούν στην «κανονική» σεξουαλικότητα (Βασιλειάδου ό.π.π.). Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Κώστας Κανάκης, «η συστηματική μελέτη της σεξουαλικότητας ως ομόφυλης αποκλειστικά ενέτεινε την αποσιώπηση της ετεροφυλοφιλίας ως ηγεμονικής σεξουαλικότητας προς την οποία η ομοφυλοφιλία ετεροπροσδιορίζεται ως μειονότητα, είτε με όρους “ταυτότητας” είτε με όρους “σεξουαλικής επιθυμίας”» (Κανάκης ό.π.π.). Η αποσιώπηση αυτή συνομιλεί επίσης με τον παραμερισμό, από την πλευρά της φεμινιστικής και κουίρ θεωρίας, πρακτικών, υποκειμενικοτήτων και κοινοτήτων, όπως οι μπουτς-φιαμ ερωτικές σχέσεις και οι BDSM σεξουαλικότητες, των οποίων η σχέση με την ετεροκανονικότητα γίνεται αντιληπτή αν όχι ως ύποπτη, αλλά τουλάχιστον ως αμφιλεγόμενη, ακριβώς επειδή μοιάζουν να επαναλαμβάνουν τα σενάρια της ετεροκανονικότητας. Εξ ου και η Σάρα Άχμετ [Sara Ahmed] μας καλεί να ξανασκεφτούμε την «αποτυχία του κουίρ να είναι μη κανονιστικό», όχι ως αποτυχία του κουίρ να είναι κουίρ, αλλά ως ενδεικτικό των προσκολλήσεων «που αποτελούν τη συνθήκη της δυνατότητας για το κουίρ» (Ahmed 2004: 155), δηλαδή των προσκολλήσεων σε αυτό που αναγνωρίζεται ως κανονιστική ετεροφυλοφιλία και που εκλαμβάνεται ως μια ηγεμονική και κυρίαρχη οργανωτική μορφή απόδοσης νοημάτων, αλλά και διαδικασία αποκωδικοποίησης των υλικών και σωματικών δυνατοτήτων έκφρασης.

Στις απολαύσεις που αντλούνται από κάποιες από αυτές τις προσκολλήσεις στην κανονιστική ετεροφυλοφιλή σεξουαλικότητα στρέφεται η Ροντρίγκεζ όταν εστιάζει στα ερωτικά εκφωνήματα και τις σεξουαλικές χειρονομίες ανάμεσα σε μπουτς και φιαμ υποκείμενα, τα οποία συνδέονται με τη φυλετικοποιημένη φυσικοποίηση της λατίνικης θηλυκότητας ως σαγήνης, υπηρεσίας και υποταγής και της μπουτς αρρενωπότητας ως επιβολής, κυριαρχίας και κτήσης. Μέσα από αυτές τις διασυνδέσεις, η Ροντρίγκεζ μας προσκαλεί να σκεφτούμε την απόλαυση που αντλείται από ερωτικές χειρονομίες υποταγής και κυριαρχίας όχι σαν μια πρακτική απαραίτητα σχετιζόμενη με την οργανωμένη δημόσια κουλτούρα του BDSM, αλλά ως διαδικασία σεξουαλικής υποκειμενοποίησης που εκβάλλει από ένα διευρυμένο φάσμα καθημερινών φυσικοποιημένων κοινωνικών και ψυχικών σχέσεων με την εξουσία, πάντα εκτεθειμένη και περιπλεγμένη στις φυλετικοποιημένες και έμφυλες δυναμικές που

την/μας περιβάλλουν (Rodríguez 2014: 20). Μια τέτοια προσέγγιση φωτίζει τα σεξουαλικά και πολιτισμικά δάνεια που ανταλλάσσονται ανάμεσα στη θεωρούμενη «κανονική», «προφανή» ή αλλιώς βανίλα σεξουαλικότητα και στη «διαστροφική» σεξουαλικότητα, και υπό αυτή την έννοια συνομιλεί με τη Βάις (βλ. στον παρόντα τόμο) η οποία εξετάζει το BDSM ως μια μορφή εργασίας στην απόλαυση, όπου κάποια πράγματα που είναι εξαιρετικά «σοβαρά» (όπως οι κοινωνικές ανισότητες, η διαφοροποιημένη κατανομή προνομίων και δύναμης, οι δομικές μορφές οδύνης) ξαναδουλεύονται με νέους τρόπους μέσα από το «παιχνίδι» των ρόλων και της εκπαίδευσής μας μέσα από (και σ)την απόλαυση.

Σε αυτό το σημείο, τόσο η Βάις όσο και η Ροντρίγκεζ μας προσανατολίζουν, η καθεμία με τον τρόπο της, στην υλικότητα των σχέσεων ως (απο)ταυτοποιητικών διαδικασιών, στο πώς, με άλλα λόγια, οι καθημερινές κοινωνικές σχέσεις που μας περιβάλλουν επιδρούν στην ερωτική μας ζωή και άρα μας παράγουν ως άτομα που υπόκεινται σε κυρίαρχα μοντέλα σχέσεων, αλλά και αναδιαμορφώνονται μέσα από αυτά. Το βανίλα σεξ απέναντι στο οποίο ετεροκαθορίζεται το BDSM, δεν αποτελεί υπό αυτή την έννοια τον τόπο της αδιαμεσολάβητης από κοινωνικές ιεραρχίες σεξουαλικότητας (Χαλκίδου 2015: 161), αλλά ως όρος στρέφει την προσοχή μας στις «φυσικοποιημένες και γι' αυτό μη συναινετικές διαφοροποιήσεις δύναμης που αναπαράγει η “κανονική” σεξουαλικότητα, συμπεριλαμβανομένης της ανδρικής κυριαρχίας και της ετεροφυλοφιλίας, ως τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις της έμφυλης και της σεξουαλικής τάξης» (Chalkidou 2020). Τόσο οι μπουτς-φαιμ μορφές ερωτικής σύνδεσης που περιγράφει η Ροντρίγκεζ όσο και οι BDSM σχέσεις και σεξουαλικές πρακτικές που αναλύει η Βάις, εισερχόμενες στη δημόσια σφαίρα αφήνουν όντως «χνάρια στα πρόσωπα μιας έντρομης κυρίαρχης κουλτούρας, η οποία εξαναγκάζεται να διαβάσει το οικείο ως διεστραμμένο (...) να διαβάσει τις ίδιες της τις εμφυλοποιημένες χειρονομίες ως προϊόντα εφεύρεσης ή εξαναγκασμού» (βλ. στον παρόντα τόμο).

Από την άλλη, εθνογραφώντας τις «τεχνικές της απόλαυσης» μιας κατά κύριο λόγο λευκής μεσοαστικής στρέιτ/πανσεξουαλικής BDSM κοινότητας, η Βάις αποφεύγει να εξετάσει το BDSM σαν εγγενώς ανατρεπτικό, καθώς όπως η ίδια παρατηρεί, «οι εκφράσεις της επιθυμίας των ατόμων που ασχολούνται με το BDSM δεν προσφέρουν πάντα αντι-συμβατικές αναγνώσεις του φύλου ή της ετεροφυλοφιλίας» (βλ. στον παρόντα τόμο). Όπως η ίδια ωστόσο επισημαίνει, το BDSM διαφοροποιείται από το βανίλα καθώς βασίζεται σε ένα «ρευστό αρμολόγημα πρακτικών», οι οποίες συνδιαλέγονται ρητά με ασύμμετρες σχέσεις δύναμης/εξουσίας του πραγματικού κόσμου, υποδηλώνει διαφορετικούς τρόπους οργάνωσης του φύλου και της σεξουαλικότητας, πέραν του κυρίαρχου ταυτοτικού δίπολου ετεροφυλοφιλία/ομοφυλοφιλία.

Η υλική επιτελεστικότητα των BDSM πρακτικών, το πώς δηλαδή οργανώνονται και αποκτούν νοήματα και μέσα από ένα κύκλωμα όπου ανταλλάσσονται σεξουαλικά αντικείμενα (παιχνίδια, φετιχιστικά ρούχα, αξεσουάρ κ.λπ.) και εκπαιδευτικά κείμενα

(εγχειρίδια και εργαστήρια εκμάθησης των πρακτικών, ενημερωτικές ιστοσελίδες), μας κατευθύνει στις μεταβαλλόμενες μορφές σωματοποίησης και ενσωμάτωσης που είναι σύμφυτες της σύγχρονης SM υποκειμενικότητας, αλλά και ενδεικτικές των ευρύτερων διαδικασιών σεξουαλικής υποκειμενοποίησης. Έτσι, το BDSM αντανakλά τις υλικές σχέσεις εξουσίας, ενώ ταυτόχρονα συνομιλεί με νεοφιλελεύθερες δομές εμπορευματοποίησης των ταυτοτήτων, δημιουργώντας σώματα που παράγονται όσο και μετασχηματίζονται μέσω της γνώσης, του πειραματισμού και της κατανάλωσης, σώματα που χωρίζονται σε μέρη και την ίδια στιγμή επεκτείνονται μέσω αντικειμένων, αναδεικνύοντας έτσι το πώς η βιοπολιτική του καταναλωτισμού μετασχηματίζει τις υποκειμενικότητες και παράγει ρευστά σχέσια και κοινότητες που παλεύουν με τα ρευστά νοήματα των ταυτίσεων και αποταυτίσεών τους.

Οι παραπάνω αναλύσεις, που εναντιώνονται σε απλουστευτικές και μονοδιάστατες ερμηνευτικές χειρονομίες, καταδεικνύουν ότι το ζήτημα δεν είναι να αγκυλωθεί η σεξουαλικότητα σε μια βολонταριστική δράση που αναζητά να αναδείξει τη δυνατότητα των υποκειμένων για εμπρόθετη δράση, ακόμα κι όταν οι επιτελέσεις τους επανανοηματοδοτούν τις στερεοτυπικές διασυνδέσεις μεταξύ εξουσίας και υποταγής. Αντιθέτως, στόχος είναι να αναδειχθούν οι θεσιακότητες αυτές τόσο ως περίπλοκα δίκτυα διάδρασης με μορφές εξουσίας όσο και οι μορφές αντίστασής τους ως μια μη εφνουχασμένη διαδικασία αναμέτρησης με κυρίαρχες νόρμες.

6. Το αρχείο στις φλόγες: Η σεξουαλικότητα ως κριτική παιδαγωγική συνύπαρξης

Το *Παρίσι στις φλόγες* (*Paris is burning*, 1991) είναι ένα ντοκιμαντέρ της Τζένι Λίβινγκστον [Jennie Livingston] που παρουσιάζει τα «balls» του Χάρλεμ της Νέας Υόρκης τη δεκαετία του 1990, δηλαδή τα διαγωνιστικά καλλιστεία των ντραγκ χορών στα οποία και συμμετέχουν ή απλώς τα παρακολουθούν τρανς και γκέι Αφροαμερικάνοι/ες και Λατίνοι/ες που επαναοικειοποιούνται μορφές συγγένειας για να δημιουργήσουν «οίκους» και άρα κοινότητες συγγένειας, σύνδεσης και αλληλεγγύης προκειμένου να αναμετρηθούν με τις επιθυμίες τους, διεκδικώντας όχι απλώς μια ζωή βιώσιμη, αλλά ταυτόχρονα και ορατότητα, φήμη, κύρος και γκλάμουρ με τους δικούς τους όρους. Αναπαριστώντας τρανς ζωές στο περιθώριο που φλερτάρουν με τη βία και τον θάνατο καθημερινά, ενώ αγωνιούν να συνδεθούν με φλέγοντα νοήματα ανθρώπινης ύπαρξης τόσο σε προσωπικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, και ενώ η φτώχεια, η απόρριψη, η αρρώστια, η εξάρτηση και η εγκατάλειψη στοιχειώνουν τα ball rooms μαζί με τη θεαματικότητα που προσφέρει η σκηνή, την εντατικοποιημένη εργασία πάνω στο σώμα και την υπερεπένδυση στην επιτέλεση και την αμφίεση, όπως και στο πνεύμα ομαδικότητας αλλά και στον συναγωνισμό, το ντοκιμαντέρ αυτό μας ανοίγει διάπλατα σε έναν κόσμο που «καίγεται» για ζωή, αλλά και από την ίδια τη ζωή.

Τα φλέγοντα αυτά ζητήματα που τα ball rooms άνοιξαν στο κοινό, στους απόηχους του ηθικού πανικού της εποχής του AIDS/HIV, προκάλεσαν και μια από τις γνωστές συζητήσεις/διαμάχες στον ακτιβιστικό/ακαδημαϊκό χώρο. Η προβολή της ταινίας κινηματοποίησε την άμεση και έντονη αντίδραση της ακτιβίστριας και ακαδημαϊκού μπελ χουκς [bell hooks] (1992), μεταξύ άλλων, η οποία και κατηγορήσε την ταινία και την οπτική της σκηνοθετίδας για εσωτερικευμένο μισογυνισμό, στεγνή αναπαραγωγή υπεξούσιων υποκειμένων προσκολλημένων στη λευκή ετεροκανονική κουλτούρα και τη σαγήνη του αμερικάνικου ονείρου για ανέλιξη, πλούτο και προνόμια. Από την άλλη, διαλογιζόμενη πάνω στη σημασία της ιδεολογικής έγκλισης, όπως και στους τρόπους μέσα από τους οποίους παράγονται υποκείμενα που υπόκεινται στον νόμο, ενώ ταυτόχρονα τον επανομηματοδοτούν μέσα από την επαναληπτικότητα και την ενδεχομενικότητα της διάρρηξης αυτών των ιδεολογικών επιταγών, η Μπάτλερ στο βιβλίο της *Σώματα με σημασία* (2008) μας παρακινεί να σκεφτούμε ότι «το Παρίσι στις φλόγες δεν παρουσιάζει ούτε μια αποτελεσματική εξέγερση ούτε κάποια οδυνηρή επανάκαμψη της υποταγής, αλλά μια ασταθή συνύπαρξη και των δύο», και συνεχίζει, «Η ταινία μαρτυρά τις επώδυνες απολαύσεις που ενυπάρχουν στην ερωτικοποίηση και τη μίμηση εκείνων ακριβώς των κανόνων που ασκούν την εξουσία τους διακλείοντας τις αντίστροφες καταλήψεις της κανονικότητας τις οποίες παρά ταύτα επιτελούν τα παιδιά του ντραγκ» (Μπάτλερ 2008: 270).

Πέρα από τις διαφορετικές κριτικές και αναλύσεις που έχει προκαλέσει αυτό το ντοκιμαντέρ, αλλά και τις ταινίες που ακολούθησαν, όπως και η πιο πρόσφατη σειρά του Netflix *Pose*, έχει σημασία να αναλογιστούμε σχετικά με το τι είδους επιτακτική ανάγκη δημιουργείται για επανεγγραφή και επανερμηνεία της συγκρότησης υποκειμενικοτήτων, κοινοτήτων και μη ετεροκανονικών δεσμών συγγένειας στους απόηχους της εποχής του HIV/AIDS και των ηθικών πανικών που συνεχίζουν να μας στοιχειώνουν, για όλ@ που βρίσκονται έξω από το προνόμιο της ετεροφυλοφιλικής συγγένειας, αλλά και ίσως και για όσ@ υποφέρουν ενώ βρίσκονται από την πλευρά του προνομίου; Τι είδους επιτακτική ανάγκη δημιουργείται για κοινότητες την εποχή της COVID-19, ή στους απόηχους ενός πολέμου που εξελίσσεται στην Ουκρανία καθώς γράφουμε το κείμενο αυτό, ενώ οι πόλεμοι στον κόσμο δεν έχουν σταματήσει; Εντέλει, σε μια εποχή που το αντιθεωρητικό ρεύμα και η δαιμονοποίηση των σπουδών φύλου και σεξουαλικότητας νομιμοποιεί αυταρχικές ανταντακλαστικές αντιδράσεις σε διαφορετικά μέρη του κόσμου, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ας αναλογιστούμε ξανά ποια είναι αυτά τα καίρια και κρίσιμα εργαλεία που μας δίνει το σεξ όταν «καιγόμαστε» να το νομηματοδοτήσουμε ή καθώς «καιγόμαστε» από αυτό; Πώς θα μπορούσε, άραγε, το σεξ να αποτελέσει μια κριτική παιδαγωγική της απόλαυσης πέρα από ηθικούς πανικούς ή και εσφαλμένα χειραφετιστικά οράματα; Εν ολίγοις, τι έχουμε να μάθουμε αν το σκεφτούμε ως μια κριτική παιδαγωγική συνύπαρξης μέσα από τις διαφορετικές ευαλωτότητες, τις πολλαπλές και αντιφατικές ή αμφιθυμικές επιθυμίες, αλλά και τις φαντασιώσεις (συν)ύπαρξης που αναδύονται και προσπαθούν να αναταράξουν τόσο τη γραμματική της αναγνώρισης όσο και εκείνη της απόλαυσης;

Η Νας μας παρακινεί μέσω του Μπερσάνι να ξανασκεφτούμε τον στιγματισμό της απόλαυσης του πρωκτικού σεξ την εποχή του AIDS, όπως και το πώς αυτό το σεξ αποτελεί και ένα είδος εξιλέωσης, ή ένα «πρωκτικό άνοιγμα». Το ίδιο μας θυμίζουν οι συγγραφείς ότι έγινε και με τις πόρνες του 19ου αιώνα, όταν το σώμα τους θεωρήθηκε «μολυσμένο δοχείο που μεταφέρει “γυναικεία” αφροδίσια νοσήματα σε “αθώους” άντρες» (Bersani 1987: 211, παραπομπή στη Νας στον παρόντα τόμο). Το σεξ, δηλαδή η επιθυμία, το πάθος και η απόλαυση, συνδέεται τόσο με την «καταστροφή» του ατόμου όσο και με την καταστροφή των πθών, την καταστροφή του έθνους αλλά και του ίδιου του γένους, ενώ αυτή η καταστροφή παράγεται –έστω και με παράλογο ή γκροτέσκο τρόπο– ως μέρος της ίδιας της οικονομίας της απόλαυσης, ή ως μέρος της οικονομίας της κυριαρχίας. Πιο συγκεκριμένα, η σύνδεση της πολιτικότητας με την παραγωγή της βρομιάς και του περιθωρίου ή το πώς η σάρκα μετατρέπεται σε τόπο όπου το διακύβευμα της κυριαρχίας διαπερνά τα σύνορα της ζωής και του θανάτου, μας παραπέμπει στο κείμενο του Ασίλε Μπέμπε [Achille Mbembé] για τη νεκροπολιτική και πιο συγκεκριμένα την ανάλυση του Ζωρζ Μπατάιγ [Georges Bataille] για τον οποίο γράφει ο Μπέμπε: «Ο Μπατάιγ εγκαθιστά μια συσχέτιση μεταξύ του θανάτου, της κυριαρχίας και της σεξουαλικότητας. Η σεξουαλικότητα είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με τη βία και την κατάλυση των ορίων του σώματος και του εαυτού διαμέσου των οργιαστικών και περιπτωματικών παρορμήσεων. Ως τέτοια, η σεξουαλικότητα απασχολεί δύο κύριες μορφές των πολωμένων ανθρώπινων παρορμήσεων –της αποβολής και της ιδιοποίησης– όπως και τα καθεστώτα απαγόρευσης (ταμπού) που τις περιβάλλουν. Η αλήθεια του σεξ και των θανατικών του χαρακτηριστικών ενυπάρχουν στο βίωμα απώλειας των ορίων που διαχωρίζουν την πραγματικότητα, τα συμβάντα και τα φαντασιοποιημένα αντικείμενα» (2003: 15).

Πράγματι, όπως μας παρακινεί να σκεφτούμε η Νας, τι σημαίνει να έχεις φτάσει στον πάτο, να είσαι/γίνεις ο πάτος, και να βγεις από εκεί, μετατρέποντας τον εξευτελισμό σε ανέλπιστη δύναμη; Εδώ, δηλαδή, η Νας μας ωθεί να σκεφτούμε την έννοια της ενδυνάμωσης και τα υποκείμενα ως φορείς δράσης χωρίς να πέσουμε στην παγίδα του αμερικάνικου ονείρου, της φετιχοποίησης της ύπαρξης, της εμπορευματοποίησης της ταυτότητας. Με λίγα λόγια, πώς φτάνουμε από τον αποκλεισμό και την αποκειμενοποίηση στην πολιτική της «αποταύτισης», όπως την ονομάζει ο Μουνιόζ που για τον ίδιο είναι μια καθημερινή στρατηγική που υιοθετείται από μειονοτικά υποκείμενα (Muñoz 1999: 179); Τι σημαίνει να βγεις εκτός αυτών των ορίων; Πώς νοηματοδοτείται το γίνεσθαι της ασυδοσίας;

Στα αγγλικά, η Νας χρησιμοποιεί τη λέξη *waste*: Τι σημαίνει, δηλαδή, η ίδια η περιπτωματική και σκατολογική υλικότητα, όσο και η απόλαυση, η διασκέδαση, η κατανάλωση, η ψυχαγωγία που παράγεται μέσα από το να έχεις γίνει *wast-ed*, να έχεις διαλυθεί, να έχεις πιάσει πάτο, να γίνεις πάτος. Αυτό το πλεόνασμα της νοηματοδότησης, αυτή η συν-αισθηματική υπέρβαση του σώματος που κατασκευάζεται και ερμηνεύεται κοινωνικά ως μη παραγωγικό, μη αναπαραγωγικό, μη τεκνοποιητικό, δηλαδή ως το απόλυτο αποκείμενο του κοινωνικού σώματος, μετατρέπεται

ταυτόχρονα και σε τόπο οριοθέτησης της έναρξης μιας κριτικής παιδαγωγικής: Του πώς μπορούμε να ξεμάθουμε και να ξαναμάθουμε να αγγιζόμαστε πέρα από την παραβίαση και ενώ αφηνόμαστε στο άγγιγμα εκείνο που, ενώ το τραύμα του μας στοιχειώνει, την ίδια στιγμή μας σαγηνεύει προκλητικά.

Όπως γράφει η Νας, «το πρωκτικό σεξ ενώ αποτελούσε ένα αποκείμενο για μεγάλο χρονικό διάστημα, μετατρέπεται μέσα από τον λόγο και την αναπαράστασή του σε ένα κανονιστικό σεξουαλικό ρεπερτόριο το οποίο και αναδεικνύει τον ρόλο που παίζει η φυλετικοποιημένη πορνογραφία στην ενίσχυση και τη διατάραξη της ετεροφυλοποίησης της μαύρης σεξουαλικότητας» (βλ. στον παρόντα τόμο). Κι αυτό γιατί ο πρωκτός κατασκευάζεται ως μια τοποθεσία αποίκησης των φαντασιακών φυλετικών, σεξουαλικών και έμφυλων διαφορών και μέσα σε αυτόν τον χώρο παράγεται η φυλετική ταπείνωση και ο εξευτελισμός, σηματοδοτώντας τον ως σημείο πόνου αλλά και ως σημείο απόλαυσης. Εξ ου και η μεθοδολογική αξιοποίηση του πορνογραφικού αρχείου σαν αντι-κείμενο γνώσης στο πλαίσιο μιας εναλλακτικής φεμινιστικής και κουίρ παιδαγωγικής είναι σημαντική. Εξάλλου, η πορνογραφία έχει θεωρητικοποιηθεί στις φεμινιστικές αναλύσεις σαν τραυματική υπενθύμιση των επίπονων κληροδοτημάτων που έχουν υποβιβάσει τις γυναίκες γενικότερα, και τις μαύρες γυναίκες πιο ειδικά, σε παθητικά αντικείμενα ευχαρίστησης, εξωτικοποίησης και βίας.

Σε αντίθεση με την ανάλυση του «πορνογραφικού βλέμματος» όπως το χρησιμοποιεί η Ρόζι Μπραϊντότι [Rosi Braidotti] (2011), η Νας δεν χρησιμοποιεί την πορνογραφία ως μια απλή μετωνυμία προκειμένου να καταδικάσει το υπερθέαμα της βίας, την κεκαλυμμένη Ισλαμοφοβία, τον ρατσισμό ή και τον σεξισμό. Εξάλλου η πορνογραφία έχει αποτελέσει και μια «τακτική» (de Certeau 1984) επανασειοποίησης μιας γλώσσας επιθυμίας και απόλαυσης ασκώντας παράλληλα κριτική σε κανονικοποιημένες πρακτικές και εκπαιδεύοντάς μας στην επανανοηματοδότηση ή στο άνοιγμα απέναντι στην ενδεχομενικότητα να μας σαγηνεύσουν εκ νέου καταπιεσμένες επιθυμίες, μη διανοητές πρακτικές και λογοκριμένα συν-αισθήματα (βλ. Ανταμορουλίου και Peano 2016).

Οι αναπαραστάσεις που διακινούνται στο μαύρο πορνογραφικό αρχείο, και ειδικότερα οι τρόποι με τους οποίους η μαύρη γυναικεία απόλαυση φυλετικοποιείται, κατευθύνουν τη Νας σε μια επιστημολογική μετακίνηση από τα οπίσθια – ένα εμβληματικό αντικείμενο της θεωρητικής κληρονομιάς που έχει προσφέρει η μαύρη φεμινιστική ανάλυση– προς τον πρωκτό. Η μαύρη πρωκτικότητα αναδύεται έτσι ως αναλυτική κατηγορία που μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε σπλαχνικά την ερωτικότητα της φυλής και της αποικιοκρατίας, υπογραμμίζοντας τις πολύπλοκες και αντιφατικές απολαύσεις που μπορούν να δημιουργηθούν για κάποια όταν το σώμα της επιδεικνύεται σαν «μάθημα», ως παιδαγωγικό αντικείμενο γνώσης, και άρα μετατρέπεται σε πεδίο δύναμης και απόλαυσης.

Η προσέγγιση, άλλωστε, και η θεωρητικοποίηση του πορνογραφικού αρχείου σαν μια αποκλειστικά οδυνηρή τοποθεσία, που εντείνει την αποκειμενοποίηση, την αντικειμενοποίηση, το τραύμα και την εκμετάλλευση των μαύρων γυναικείων σωμάτων

για χάρη της ανδρικής απόλαυσης, αγνοεί το πώς η οπτική κουλτούρα επιτρέπει στις γυναίκες να ονομάσουν, να διατυπώσουν και να βιώσουν τις επιθυμίες, τις απολαύσεις και τις φαντασιώσεις τους. Αξιοποιώντας τα εφήμερα πορνογραφικά αντικείμενα της ψηφιακής οπτικής κουλτούρας ως τόπους που ενισχύουν και ταυτόχρονα υπονομεύουν τις φυλετικοποιημένες σεξουαλικές φαντασιώσεις, η Νας προσφέρει μια επανορθωτική προσέγγιση που υπογραμμίζει τον πόνο και το τραύμα των κυρίαρχων φυλετικοποιημένων αναπαραστάσεων, ανοίγοντας ταυτόχρονα τη μαύρη φεμινιστική θεωρία στην απόλαυση, τη φαντασία και την εμπρόθετη δράση των υποκειμένων.

Υπό αυτή την έννοια, το ερώτημα σχετικά με τη διαδικασία μετατροπής του πόνου σε δύναμη απευθύνεται, αναπόφευκτα, στις δυνατότητες και αποτυχίες των υποκειμένων να σταθούν απέναντι σε μοντέλα κυριαρχίας και ελέγχου προκειμένου να αναμετρηθούν με αυτές τις σχέσεις εξουσίας, ενώ ταυτόχρονα τις συνδιαμορφώνουν. Αυτά τα υλικά παράγουν υποκείμενα και άρα προδιαθέτουν απέναντι στο φάσμα ενεργοποίησης μορφών υποκειμενοποίησης, καθώς και αντίστασης.

Πώς μπορούμε, όμως, να εκλάβουμε αυτή την κριτική παιδαγωγική ως μια στάση αντίστασης απέναντι σε έννοιες που έχουν στοιχειώσει τις ανθρώπινες σχέσεις λειτουργώντας στιγματιστικά και αναπαράγοντας πολλαπλές διακρίσεις και ανισότητες; Τι είναι αυτό στη σεξουαλικότητα που αρνείται αυτή την κειμενικότητα και αρχειοθέτηση και σκόπιμα λοξοδρομεί από σχέσεις ταύτισης και ουσιοποίησης, όσο και κτήσης ή κατοχής, ενώ προκλητικά φλερτάρει με τους όρους που αναπόφευκτα θέτει η εξουσία ως κυριαρχία και βιοπολιτική ή νεκροπολιτική, προτρέποντάς μας να σκεφτούμε τους μηχανισμούς παραγωγής υποκειμένων και τις εν δυνάμει δυνατότητες αντίστασης αυτών;

Κατά τη γνώμη μας, αυτή η θεωρία που παράγεται από τα σπλάχνα και είναι δηλωτική της πρόθεσης να ταυτιστεί με μια «χειρονομία» που αναλαμβάνει καθημερινά το ρίσκο να ταραξεί μια προϋπάρχουσα γραμματική υλικών και συν-αισθηματικών σχέσεων και συσχέτισης, αυτό το δηλωτικό αντί-, στα *Αντι-κείμενα σεξουαλικότητας*, έχει σκοπό τελικά να αναστατώσει τη γραμμική αντίληψη που έχουμε για την ίδια την ιστορία ή τις ιστορίες μας, ως μια πάλη εξέλιξης, προόδου, ανάπτυξης, (δια)νόησης, ορθού λόγου, διαλόγου, συμφωνίας, ένταξης και συμπερίληψης. Ή, πιο απλά, ως μη ευάλωτες ιστορίες. Ταυτόχρονα, όμως, ταραξεί και την αντίληψη που έχουμε για την έννοια της αντίστασης ως προδιαγεγραμμένη πορεία ή ως εμπρόθετη στρατηγική. Ταραξεί, δηλαδή, τόσο το αρχείο της εμπειρίας όσο και τη μεθοδολογία καταγραφής του.

Εξάλλου, όπως υποστηρίζουν οι Μπερλάντι και Ουόρνερ, το σεξ και η θεωρία αποτελούν κουίρ κοινωνικές πρακτικές που μπορούν να αναταράξουν τις ετεροκανονιστικές νόρμες της δημόσιας σφαίρας και να συμβάλουν στο χτίσιμο αυτού που ονομάζουν «κουίρ πολιτισμό», η λειτουργία του οποίου εκτείνεται πέρα από το να σηματοδοτεί απλώς μια ζώνη ασφαλούς χώρου για σεξ, αλλά «αλλαγμένες δυνατότητες για ταυτότητα, διανοσιότητα, δημόσια κοινά, πολιτισμό και σεξ, όπως αυτά εμφανίζονται όταν το ετεροφυλόφιλο ζευγάρι δεν αποτελεί πια το αντικεί-

μενο αναφοράς ή το προνομιακό παράδειγμα του σεξουαλικού πολιτισμού» (βλ. Μπερλάντ και Ουόρνερ στον παρόντα τόμο). Η γραφή, άλλωστε, όπως και το σεξ είναι «χειρονομία» που μας αγγίζει και που αποτελεί και μια πρόκληση να μαντέψουμε τις βλέψεις της, ενώ «το αποτύπωμά της μένει στον αέρα και κυλά μέσα στο σώμα» (Ροντρίγκεζ στον παρόντα τόμο).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αβραμοπούλου, Ε. (Απρίλιος 2021) «Εθνοπατριарχική, ετεροκανονική και οικογενειοκρατική πολιτειότητα», *Η Εποχή*. Διαθέσιμο στο https://www.epohi.gr/article/38406/ti-kryvetai-pisv-apo-ti-stoxopoihsh-koinvnikvn-episthmvn-kai-episthmonvn?fbclid=IwAR1JnW6f1t_zOGTk32eqTHi8kY6IXsFWYeCXJ9Mmi-mvi8mOSBZ-f36a0zA.
- Αβραμοπούλου, Ε. (2019) «Όνειρο / ειρωνεία: Το δικαίωμα να έχουμε δικαιώματα, πέρα από τα δικαιώματα». Επίμετρο στο βιβλίο των S. DeGooyer, L. Maxwell, A. Hunt, S. Μορν και Α. Taylor (επιμ.) *Το Δικαίωμα να έχουμε Δικαιώματα*. Μτφρ. Βαγγέλης Πούλιος. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, σσ. 173-199.
- Αβραμοπούλου, Ε. (2018) «Εισαγωγή. Πολιτικές Εγγραφές του Συν-αισθήματος». Στο Ε. Αβραμοπούλου (επιμ.) *Το Συν-αίσθημα στο Πολιτικό: Υποκειμενικότητες, Εξουσίες, Ανισότητες στο Σύγχρονο Κόσμο*. Αθήνα: Νήσος, σσ. 9-66.
- Αβραμοπούλου, Ε. (2006) «Subaltern Studies Group: Μια προσπάθεια ανασυγκρότησης της “φωνής” του υποκειμένου», *Κριτική Διεπιστημονικότητα. Έθνος και Ταυτότητα. Πολιτισμικές Αντιστάσεις*. Τόμος 2. Εκδόσεις Σαββάλας, σσ. 215-237.
- Αθανασίου, Α. (2006) «Εισαγωγή. Φύλο, εξουσία και υποκειμενικότητα μετά το “δεύτερο κύμα”». Στο Α. Αθανασίου (επιμ.) *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*. Αθήνα: Νήσος.
- Αθανασίου, Α. (2009) «Επίμετρο». Στο Τζ. Μπάτλερ, *Λογοδοτώντας για τον εαυτό*. Αθήνα: Εκκρεμές, σσ. 211-225.
- Αθανασίου, Α. (2010) «Όλα όσα (δεν) θέλετε να μάθετε για το σεξ»: Σιωπές, λόγοι και πολυλογίες σχετικά με τη διδασκαλία του φύλου και της σεξουαλικότητας στο πανεπιστήμιο. Εισήγηση στο 2ο Πανελλήνιο συνέδριο της ΕΛΓΥΠ, «*Το φύλο στη διδασκαλία: Επιστημολογικά και παιδαγωγικά ζητήματα*», ΑΠΘ, 5-6 Φεβρουαρίου.
- Αθανασίου, Α. (2012) «Υπολείμματα της “ιδιότητας του πολίτη”. Φύλο, σεξουαλικότητα, έθνος και άλλες εξαιρέσεις με σημασία». Στο Γ. Κουζέλης και Δ. Χριστόπουλος (επιμ.) *Ιδιότητα του πολίτη. Πολιτικός λόγος, ιστορία και κανόνες σε συγκριτικές προοπτικές*. Αθήνα: Πατάκη, σσ. 242-259.
- Anzaldúa, G. (2006) «La conciencia de la mestiza: προς μια νέα συνείδηση». Στο Α. Αθανασίου (επιμ.) *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*. Μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου. Αθήνα: Νήσος, σσ. 453-471.

- Βαρίκα, Ε. (2009) *Για μια πολιτική γραμματική του φύλου*. Μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου. Αθήνα: Πλέθρον.
- Βασιλειάδου, Δ. (2020) «Τα πάντα γύρω απο το σεξ;». Στο Δ. Βασιλειάδου και Γ. Γκότοπ (επιμ.) *Ιστορίες για τη σεξουαλικότητα*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Βιτώρος, Κ. (2008) «Η ελληνική δικαιοκή αντίληψη για τη σεξουαλικότητα». Στο Μ. Μαρπούλου (επιμ.) *Το φύλο, το σώμα και η έμφυλη διαφορά. Η συνάντηση δικαίου και κοινωνικής προβληματικής*. Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α.
- Γιαννακόπουλος, Κ. (2006) «Ιστορίες Σεξουαλικότητας». Στο Κ. Γιαννακόπουλος (επιμ.) *Σεξουαλικότητα. Θεωρίες και Πολιτικές της Ανθρωπολογίας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σσ. 17-102.
- Κανάκης, Κ. (2011) «Εισαγωγή: Πόθεν γλώσσα-και-σεξουαλικότητα». Στο Κ. Κανάκης (επιμ.) *Γλώσσα και σεξουαλικότητα: γλωσσολογικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Καντσά, Β. (2010) Ποιος φοβάται τη σεξουαλικότητα; *Η Αυγή της Κυριακής*, 21 Μαρτίου.
- Μουνιόζ, Χ.Ε. (2018) «Νιώθω μελαμψός, νιώθω πεσμένος: Το συν-αίσθημα της Λατίνας, η επιτελεστικότητα της φυλής και η καταθλιπτική θέση». Στο Ε. Αβραμοπούλου (επιμ.) *Το Συν-αίσθημα στο Πολιτικό: Υποκειμενικότητες, Εξουσίες και Ανισότητες στο Σύγχρονο Κόσμο*. Μτφρ. Ουρανία Τσιάκαλου. Αθήνα: Νήσος, σσ. 335-355.
- Μπάτλερ, Τζ. (2008) *Σώματα με σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*. Μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου, επιμ. Α. Αθανασίου. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Μπάτλερ, Τζ. (2009) *Λογοδοτώντας για τον εαυτό*. Μτφρ. Μιχάλης Λαλιώτης, επιμ. Α. Αθανασίου. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Μπάτλερ, Τζ. και Αθανασίου, Α. (2016) *Απ-αλλοτρίωση: Η επιτελεστικότητα στο πολιτικό*. Αθήνα: Τόπος.
- Μπραϊντόπτι, Ρ. (2011) *Νομαδικά υποκείμενα: Ενσωματότητα και έμφυλη διαφορά στη σύγχρονη φεμινιστική θεωρία*. Μτφρ. Αγγελική Σιφάκη και Ουρανία Τσιάκαλου, επιμ. Α. Σιφάκη. Αθήνα: Νήσος.
- Ντεριντά, Ζ. (1996) *Η έννοια του αρχείου*. Μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης. Αθήνα: Εκκρεμές.
- DeGooyer, S., Hunt, A., Maxwell, L., Μογν, S. και Taylor, A. (επιμ.) (2019) *Το Δικαίωμα να έχουμε Δικαιώματα*. Μτφρ. Βαγγέλης Πούλιος. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Παπανικολάου, Δ. (2018) *Κάτι τρέχει με την οικογένεια: Έθνος, πόθος και συγγένεια την εποχή της κρίσης*. Αθήνα: Πατάκης.
- Παπανικολάου, Δ. και Σαμπατακάκης, Γ. (2020) «Η λογοκρισία ως πολιτισμική ιστορία: Το HIV/AIDS στην Ελλάδα (1982-2000)». *Αρχειοτάξιο*, 22: 163-183.
- Σαμπατακάκης, Γ. (2021) *HIV/AIDS, θέατρο και τραύμα στην Ελλάδα (μια πρώτη απόπειμα)*. Αθήνα: Σοκόλη.
- Τζανάκη, Δ. (2016) *Ιστορία της μη κανονικότητας. Η Σφίγγα πρέπει ν' αυτοκτονήσει. Ο Οιδίποδας επικρατεί. Εισαγωγή στην ιστορία του εκθλυσμού, της υστερίας, του αυνανισμού, της ομοφυλοφιλίας και της πορνείας στον Μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Ασίνη.
- Χαλκιά, Α. (2007) *Το άδειο λίκνο της δημοκρατίας: Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα*. Μτφρ. Μαρία Καστανάρα, επιμ. Χριστίνα Κωνσταντάκη και Σοφία Φιλέρη. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Χαλκίδου, Α. (2015) *BDSM Πρακτικές, Κοινωνικότητες, Σεξουαλικότητες: Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Μυτιλήνη: Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας.

Ξενόγλωσση

- Athanasίου, Α., Kolocotroni, V. και Papanikolaou D. (2018) «Interview». *Journal of Greek Media & Culture*, 4(2): 269-280.
- Ahmed, S. (2004) *The Cultural Politics of Emotion*. Νέα Υόρκη: Routledge.
- Avramopoulou, E. (2016) «The Affective Echoes of an Overwhelming Life: The Demand for Legal Recognition and the Vicious Circle of Desire, in the Case of Queer Activism in Istanbul, Turkey». Στο O. Alexandrakis (επιμ.) *Impulse to Act: A New Anthropology of Resistance and Social Justice*. Μπλούμινγκτον: Indiana University Press, σσ. 41-62.
- Avramopoulou, E. και Peano, I. (επιμ.) (2016) *Porno-graphics, Porno-Tactics: Desire, Affect and Representation in Pornography*. Punctum Books, Earth, Milky Way.
- Avramopoulou, E. (2014) «Crisis, Critique and Political Possibilities: Interview with Athena Athanasiou & Judith Butler a propos the publication of their book *Dispossession: The Performative in the Political*. (Polity Press, 2013)». *Cyprus Review*, 26(1): 195-203.
- Berlant, L. (2011) *Cruel Optimism*. Ντάραμ και Λονδίνο: Duke University Press.
- Bersani, L. (1987) «Is the Rectum a Grave?». *October*, 43.
- Brown, W. (2004) «“The Most We Can Hope For...”: Human Rights and the Politics of Fatalism». *South Atlantic Quarterly*, 103(2-3, άνοιξη-καλοκαίρι): 451-463.
- Butler, J. (Οκτώβριος 2021) «Why is the idea of ‘gender’ provoking backlash the world over?». *The Guardian*. Διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/us-news/commentisfree/2021/oct/23/judith-butler-gender-ideology-backlash>.
- Certeau, M. de (1984) *The Practice of Everyday Life*. Μπέρκλεϊ: University of California Press.
- Chalkidou, A. (2020) «Vanilla democracy: Sexuality, parenthood, and kinship in Greece». *Sexualities*, Advanced online Publication.
- Chiang, M. (1998) «Coming Out into the Global System: Postmodern Patriarchies and Transnational Sexualities in The Wedding Banquet». Στο D.L. Eng και A.Y. Hom (επιμ.) *Q and A: Queer in Asian America*. Φιλαδέλφεια: Temple University Press, σσ. 374-96.
- Cvetkovich, A. (2003) *An Archive of Feelings: Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Cultures*. Ντάραμ: Duke University Press.
- Dahl, U. (2014) «Not Gay as in Happy, but Queer as in Fuck You». *Lambda Nordica*, 19(3-4): 143-168.
- Dahl, U. και Gabb, J. (2020) «Trends in Contemporary Queer Kinship and Family Research». *Lambda Nordica*, 24(2-3): 209-237.
- Dean, T., Rusczycky, S. και Squires, D.D. (2014) *Porn archives*. Ντάραμ και Λονδίνο: Duke University Press.
- de Lauretis, T. (1994) *The Practice of Love: Lesbian Sexuality and Perverse Desire*. Μπλούμινγκτον: Indiana University Press.

- Fahs, B. και McClelland, S.I. (2016) «When Sex and Power Collide: An Argument for Critical Sexuality Studies». *Journal of sex research*, 53(4-5): 392-416.
- Hacking, I. (1986) *Representing and Intervening. Introductory Topics in the Philosophy of Natural Science*. Κέιμπριτζ: Cambridge University Press.
- Hemmings, C. (2011) *Why Stories Matter: The Political Grammar of Feminist Theory*. Ντάραμ: Duke University Press.
- hooks, b. (1992) «Is Paris Burning?». Στο b. hooks (επιμ.) *Black looks. Race and representation*. Βοστώνη, MA: South End Press, σσ. 145-157.
- Irvine, J.M. (2014) «Is sexuality research ‘dirty work’? Institutionalized stigma in the production of sexual knowledge». *Sexualities*, 17(5-6): 632-656.
- Kantsa, V. και Chalkidou, A. (2014) «Doing family in the space between the laws. Notes on lesbian motherhood in Greece». *Lambda Nordica*, (3-4): 86-108.
- Kasapidou, R. (2020) *Reserving the right to be complex: Gender variance and trans identities in the Greek legal order*. PhD thesis, Manchester Metropolitan University.
- Kunzel, R. (2018) «Placing Newton Arvin in Queer History». *Nathaniel Hawthorne Review*, 44(1-2): 82-89.
- Latour, B. και Woolgar, S. (1979) *La Vie de Laboratoire. La Construction des Faits Scientifiques*. Παρίσι: La Découverte.
- Manion, J. (2014) «Transbutch». *TSQ*, 1(1-2): 230-232.
- Massad, J. (2007) *Desiring Arabs*. Σικάγο, Ιλινόις: University of Chicago Press.
- Mbembé, J. και Meintjes, L. (2003) «Necropolitics». *Public Culture*, 15(1): 11-40.
- Morton, S. (2003) *Gayarti Chacravorty Spivak*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Muñoz, J.E. (1999) *Disidentifications. Queers of color and the performance of politics*. Μινεάπολις Λονδίνο: University of Minnesota Press.
- Papanikolaou, D. (2018) «Critically queer and haunted: Greek identity, crisiscaes and doing queer history in the present». *Journal of Greek Media and Culture*, 4(2): 167-186.
- Pereira, M. (2017) *Power, Knowledge and Feminist Scholarship. An Ethnography of Academia*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Rodríguez, J.M. (2014) *Sexual Futures, Queer Gestures, and Other Latina Longings*. Νέα Υόρκη: NYU Press.
- Rodríguez, J.M. (2016) «Queer Politics, Bisexual Erasure: Sexuality at the Nexus of Race, Gender, and Statistics». *Lambda Nordica*, 21(1-2): 169-182.
- Rubin, G. (1982) «The Leather Menace: Comments on Politics and SM». Στο Samois (επιμ.) *Coming to Power: Writing and Graphics on Lesbian SM*. Βοστώνη, MA: Alyson Publications.
- Rubin, G. (2011) «Geologies of Queer Studies: It’s Déjà Vu All Over Again». Στο G. Rubin (επιμ.) *Deviations: A Gayle Rubin reader*. Ντάραμ και Λονδίνο: Duke University Press.
- Spivak, G.C. (1994) «Can the Subaltern Speak?». Στο P. Williams και L. Chrisman (επιμ.) *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory. A Reader*. Νέα Υόρκη και Λονδίνο: Harvester-Weatsheaf.
- Suba, Z. (2020) «Prevention and therapy of COVID-19 via exogenous estrogen treatment for both male and female patients: Prevention and therapy of COVID-19». *Journal of Pharmacy & Pharmaceutical Sciences*, 23(1): 75-85.

- Tiefer, L. (1994) «Three crises facing sexology». *Archives of sexual behavior*, 23(4): 361-374.
- Treichler, P.A. (1987) «AIDS, Homophobia, and Biomedical Discourse: An Epidemic of Signification». *Cultural Studies*, 1(3): 263-305.
- Weeks, J. (1981) *Sex, politics, and society: the regulation of sexuality since 1800*. Λονδίνο: Longman.
- Weston, K. (1993) «Lesbian/Gay Studies in the House of Anthropology». *Annual Review of Anthropology*, 22: 339-67.
- Wiegman, R. (2019) «Introduction: Now, Not Now». *Differences*, 30(1): 1-14.